

VABADUSSÕJA TÄHISTEL

SEPTEMBER 1937

NR. 9 (12)

Vastutav- ja tegevtoimetaja — kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Väljaandja — Vabadussõja Mälestamise Komitee.

Toimetus ja talitus: Tallinn, Viru 13—4. Tel. 477-20/195 ja 477-20/158. Postkast 286.

Posti jooksev arve 625.

Ilmub kord kuus. Tellimishind 1937. a.: aasta peale — Kr. 3.50; ½ aastaks — Kr. 2.—; ¼ aastaks

Kr. 1.—; üksiknumber 35 senti. 1936. a. ilmunud 3 numbrit Kr. 1.—.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused.

Mälestusi Eesti Tagavarapataljoni asutamisest Tartus 1917. a.

Kolonelleitnant E. Leithammel.

Ei ole kerge kirjeldada sündmuse mälestuse järgi kaks aastakümnet tagasi, sest nii pikk aeg harilikult pühib sündmuste üksikasjad mälust. Kuid 1917. aasta läbielamused jätsid minu mällu niivõrd sügavad jäl-

Polkovnik Jaak Rosenbaum,
Tartu Eesti tagavarapataljoni ülem
1917./1918. a.

jed, et neid sündmuse siiski kaunis selgesti mäletan.

Sattusin 1. Eesti polku juuni algul 1917. a., kui polgus juba kõik ohvitseride kohad olid täis, ning mind määrati nimetatud polgu tagavarapataljoni. Kuna ma juba rindel olin roodu ülemaks, siis sain ka siin kohe roodu. Paar nädalat vaevalt sain Varangu mõisas (Rakvere lähedal) vaikselt oma mehi drillida, kui leiti, et ei ole ilus, kui terved mehed niisama jalutavad ja ainult riviõpust teevad sel ajal, kui rasked metsatööd tugevaid käsi ootavad. Venemaa oli oma kivisõe tagavarad ära kulutanud ja raudteed olid juba ammu üle läinud puuküttele. Kuid ka puudest tuli nappus kätte. Asutati eriline organisatsioon „Ljessostroi“ nimetuse all. Loodi töösalgad, millised koosnesid enamikus kirgiisidest ja muudest Aasia elanikkudest. Metsades oli inimesi külluses, kuid töö ei tahtnud edeneda. Eesti sõdurilt oodati rohkem. Ja nii sattuski kogu 1. Eesti polgu tagavarapataljoni metsatööle „Ljessostroi“ käsutusse. Mind oma 3. rooduga saadeti Sonda lähedale „Hirmuse“ metskonda. Algul töö edenes visalt. Kuid peagi oldi meeste tööga rahul. Ka mehed ise olid rahul, sest nad teenisid kenad kopikad. Kuid vaevalt said mehed õige tööhoo kätte, kui selgus, et mehi oli mujale veel hädali-

Grupp Eesti Tagavarapataljoni ohvitseride ühes kirjanik K. A. Hindrey'ga ja „Vanemuise“ tegelastega 24. sept. 1917. a. koosviibimisel „Vanemuises“ K. A. Hindrey näidendi „Koopariütel“ esietenduse puhul.

semalt vaja. Eesti talud oli sõda jätnud meestest tühjaks ja vilja koristamise ajal oli suur puudus tööjõu järele. Ka siin pidi eesti sõdur olema abivalmis. Sain korralduse roodu kantseleiga asuda Võru linna ning üks poolroodu anda Võru ja teine pool — Viljandi maakonnaavalitsuse käsutusse. Nii sai umbes 150 meest saadetud Võrumaa taludesse, teised 150 meest Viljandimaale. Meestele muidugi uus olukord meeldis mitmel arusaadaval põhjusel, peasi — nad tundsid end nüüd vabadena sõjaväelisest distsipliinist.

Elanud rahulikult umbes kuu aega Võrus, sain ühel ilusal päeval kutse ilmuda Võrus asuva Vene tagavarapataljoni ülema juurde. See oli septembri esimestel päevadel. Pataljoni ülem teatas minu suureks üllatuseks minule, et mina ühes rooduga olevat vastava ülemuse korraldusega viidud tema alluvusse ja minu rood liidetud temale alluva pataljoni. Selle korralduse täitmiseks andis ta minule käsu kutsuda viibimata oma mehed põllutöölt ära ja paigutada rood pataljoni alla võetud mõi-

sasse, Võrust umbes 10 versta — vist Vana-Nursi. Paari nädala pärast asuvat pataljon Pihkva linna, kus meid hoopis paremad korteriolud ootavat. Minule näis imelikuna, kuidas oli võimalik, et 1. Eesti jalaväepolgu tagavarapataljoni allüksus sattus tagasi vene sõjaväeüksuse koosseisu. Oli ju 1. Eesti polk ühes tagavarapataljoni asutatud peamiselt selleks, et eesti sõjamehi kodumaale koondada. Nüüd pidime hakkama tehtud tööd lammutama ja kogutud mehi Venemaale tagasi andma. Arusaamatuna näis mulle, mispärast ma seda korraldust ei saanud oma ülemuselt — tagavarapataljoni ülemalt alampolkovnik Kiiker'ilt. Tekkis kummaline mahajäetuse tunne. Nagu hiljem selgus, olingi ma tööpoolest ühes oma rooduga ülemuse poolt unustatud ja enese hoolde jäetud, sest 1. septembrist likvideeriti 1. Eesti polgu 8-rooduline tagavarapataljon ja selle asemele asutati kolmest roodust koosnev marsipataljon, millisesse läksid üle ainult 1., 4. ja 8. rood. Teised roodud, nende hulgas ka minu 3. rood, jäid liigseteks.

Ma ei tea, milliseid korraldusi said teised, kuid mina ei saanud roodu edaspidise saatuse kohta oma ülemuselt mingisuguseid korraldusi. Tagavarapataljoni likvideerimisest kuulsin alles mõni aeg hiljem. Nii jäin oma rooduga piltlikult öeldes õhku ripuma. Pean küll otseselt tunnistama, et mul oma pataljoni ülemaga kogu aeg, mil ma olin oma rooduga metsatööl ja hiljem põllutööl, side oli õige nõrk. Nende umbes 2½ kuu kestel ma vist kordagi ei puutunud kokku oma ülemusega. Selleks ei olnud õieti ka vajadust. Meie vahel valitses niiöelda täielik usalduse vahekorid. Metsatööl väljasõites sain pataljoni ülemalt paki pataljoni ülema plankette, varustatult pataljoni ülema ja adjutandi allkirjadega, mõned ka pitsoriga, samuti kümnekond sõjaväe sõidupiletite „lit. A“ planketti. Nii kirjajätki ka sõidupiletite plankette olin volitatud täitma ja kasutama oma äranägemisel, vajaduse kohaselt. Nii võisin end ise läkitada Sondast Rakverre ja Tallinnasse ning Võrust Viljandisse ja mujale. Minu ülemus võis ju muidugi arvata, et ma ise oleksin võinud endale samal kombel valmistada ka ettekirjutuse Võrus asuva Vene tagavarapataljoni ülema käsutusse ilmuda, ja oma ülemust säärasest ebameeldivast ülesandest vabastada. Võib olla sellel kaalutlusel jäigi mulle ettekirjutus andmata ja

ma pidin oma ülemuse vahetusest esimese teate saama uuel ülemalt.

Tekkinud uus olukord ei võinud mulle loomulikult sugugi meeldida; eriti vastuvõtmatu oli Pihkvasse saatmise kavatsus. Seepärast otsustasin algusest peale käsk jätta täitmata ja oma 300 meest jätta Eesti pinnale. Esialgu oli tarvis võita aega. Selletasin oma uuele ülemusele, et mehed on mööda maad kahes maakonnas laiali ja neid kokku saada ei ole kerge, palusin vähemalt nädalapäevad viivitada käsutäitmisega millega ülemus ka nõustus. Seda aega kasutasin oma kavatsuste läbiviimiseks. Lahkusin kohe Võrust, et otsida väljapääsu tekkinud olukorrast. Kindlasti ei mäleta, kas ma alampolkovnik Kiiker'i poole pöördusin abisaamiseks. Loogiliselt oleksin küll pidanud kõige esmalt teda üles otsima, et vähemalt selgitust saada olukorra kohta. Igatahes lahendus ei tulnud mitte minu endiselt ülemuselt. Kusagilt olin kuulnud kavatsusest asutada Eesti tagavarapataljoni Tartusse. Teadsin ka, et selle mõtte üks õhutajatest oli olnud Jaan Tõnisson. Seepärast kõik lootused jäid Tartu peale. Sõitsin viivitamata sinna ja rääkisin oma hädast J. Tõnisson'ile, kes minu kavatsustele suhtus väga soojalt ja lubas teha kõik võimaliku, et ma võiksin roodu tuua Tartusse. Tema mõjuval kaasabil lu-

XII Armees Eesti Sõjaväelaste Liidu Täidesaatev Komitee 1917. aastal.
Tartu Eesti Tagavarapataljoni komplekteeriti peamiselt XII armeest kodumaale saabunud eesti sõjaväelastest.

bas Tartu linnavalitsus minu 300 mehele vastavad eluruumid ja vist siis juba teotseva Tartu Maleva Büroo kaudu lubati roodu Tartusse asumine hiljem legaliseerida. Nii siis oli leitud pääsetee: tuua rood Tartusse. Kõhklematult saatsin käsud laiali Võru- ja Viljandimaale meeste kogumiseks kindlaksmääratud aegadeks raudteejaamadesse. Ise Võru linnast roodu kantseleiga Tartu peale liikuma hakates kogusin niimoodi kogu roodu teel kokku ja 7. septembril 1917. a. jõudsin rooduga Tartu. Muidugi ei teadnud sellest midagi minu uus ülemus Võrus. Olin, niiöelda, revolutsioonilisel teel ennast uuest ülemusest lahku löönud. Imelikul kombel ei tülitanud mind selle teo eest hiljem keegi.

Roodu paigutasin Tartu linnavalitsuse poolt määratud ruumesse — võimlasse Laial tänaval. Toidule võeti meid esialgu sõjapäeväeülemate juures.

Hiljem ilmusid ka teised 1. Eesti tagavarapataljoni likvideerimisel liigseteks jäänud roodud Tartu. Nii tulid Tartu staabikapten Jürgenson oma 2. rooduga, leitnant Laast-Laas 5. rooduga ja leitnant Unt 7. rooduga. Kogunenud 4 roodu tuli paratama-

tult koondada üheks üksuseks. Seepärast siis tekkiski vajadus asutada 1. Eesti polgu kõrvale teine Eesti rahvuslik väeosa. Määrati ajutine polgu ülem (staabi-kapten Laast-Laas) ja adjutant (lipnik Tomberg — praegu major Tarmak). Polgu asutamine jäi seekord aga ainult kavatsuseks. Tartusse kogunenud roodud aga jäid endiselt ebamäärasesse seisukorda.

Sellesse segasesse olukorda tõi selguse 118. jalaväe diviisi ülema telegramm 15. septembrist, millega teatati Tartu tagavarapataljoni koosseisu kinnitamisest ülemjuhataja poolt ja staabikapten Gross'i määramiselt ajutiseks pataljoni ülemaks. 18. septembril 1917. a. andis uus pataljoni ülem oma esimese käskkirja Eesti tagavarapataljonile. Selle käskkirjaga võeti vastasutatud väeosa arvele 40 ohvitseri, 3 arsti ja ka 1. Eesti polgu tagavarapataljoni 3. rood täies koosseisus. Mind ja minu rood arvati pataljoni koosseisu tagantjärele 7. septembrist. Seega minu Vene tagavarapataljonist „lahkulöömise“ seiklus lõppes üle ootuste hästi. Pealegi „ülejoosikute“ roodule sai au osaks jääda teise Eesti rahvusliku väeosa „alusvaraks“.

Kuperjanovi partisanide viimne lahing Landeswehriga.

Res.-kolonelleitnant J. Unt V/R I/2 ja II/3,

Kuperjanovi Partisanide Pataljoni ülem Vabadussõjas.

Juuni kuu lõpul, samal ajal kui parun Taube meile pakkuma tuli rahu, ja kui Rodenpoisi (Ropazi) jaama ära võtsime, oli Landeswehri teguvõime niivõrd halvatud, et oleksime võinud kohe jätkata pealetungi ja isegi Riiga sisse marssida. Seda teha 400 mehega, ainult partisanidega, oli aga liiga suur riskeerimine, kuna olime teistest väeosadest ligi 20 kilomeetrit ees, ja meie soomusrongid olid sunnitud seisma tegevusetaks lõhutud Arraši silla taga, mille parandamine võttis mitu päeva aega. Jäime peatuma Rodenpoisist 7—8 kilomeetrit Riia poole Valgejärvede ette.

Pataljoni varustamine toidu- ja laske- moonaga oli ka raske. Viimast kulus eriti palju. Võrdluseks olgu öeldud, et Landeswehri sõjas kahe nädalaga tarvitasime sama palju laskemoona, kui olime tarvitanud enamlaste vastu Vabadussõja algusest Landeswehri operatsioonini, s. o. 6 kuu jooksul.

Toidu- ja laskemoon tuli vedada järele Riia-Pihkva kiviteed mööda, ligemale 80 kilomeetri kaugusest, küüthobustega, kuna

raudteeühendus lõhutud Arraši silla tõttu oli katkestatud.

Küüthobuste hankimine lätlaste käest oli suur töö, sest viimased ei tahtnud hobuseid eestlastele anda. Voorimeestele oli abiks määratud veel erimeeskond küüthobuste muretsemiseks. Lätlased tarvitasid igasuguseid trikke hobuste peitmiseks ja küüdist kõrvalehoidmiseks, peites hobuseid küll küünesse heinte ja õlgede taha, küll metsadesse. Nii mõnigi kord pidid partisanid mõne talumehe või külavanemaga tarvitama „kõvemat kõnelust“, et saada hobuseid.

Landeswehr, nähes, et enam ei tungita edasi, organiseeris end kohe Valgejärvede joonel vastupanuks ja järgmisel päeval läks juba nii häbematuks, et hakkas vastu-rünnakuid ette võtma ja seda õige tugeva suurtüki- ja kuulipildujatulega. Noor männimets meie kaevikute taga oli paari päevaga täiesti puruks lastud. Meid nad siiski kõigutada ei suutnud, kuid selle paari päevaga kaotasime üle 70 mehe surnutena ja haavatutena. Oli tavaline nähe, et parti-

sanid pealetungilahingutes õige väikesi kaotusi kand-sid, või et neid üldse pol-nud, kuna aga kaevikuis seistes — kaitsel — kaotu-sed alati olid suured.

Sarnane olukord tegi vi-ha, kuid ei olnud teist pää-su. Et uuesti asuda peale-tungile, tuli oodata soomus-rongide järelejõudmist.

27. juunil vahetas 6. jal-polk Kuperjanovi partisa-nid. Tulime reservi Roden-poissi. Samal päeval jõud-sid ka soomusrongid Roden-poisi jaama. Võtsime neid vastu suure hallooga. Oli kohe tunne, et nüüd läheb uuesti „lõomaks“, ja varsti oleme Riias.

30. juunil, lõuna ajal, olid 3. diviisi ja soomusrongide juhid koos Rodenpoisi jaamas. Kutsuti ka väe-osade ülemad, et pidada nõu Landeswehrile lõpliku löögi andmiseks.

Soomusrongide Diviisi ülesandeks jäi pealetungida — raudteel soomusrongidega, ühe löögipataljoniga — lõuna pool ja tei-sega — põhja pool Valgejärvi.

Lõunapoolt järvi tuli minna kinnist, met-sa ja võsaga kaetud maastikku mööda, see-juures läbistada jõgi, milles vesi ulatub rinnuni. Silda ega muud ülemineku võima-lust ei olnud. Siin tuli lüüa sakslased väl-ja maailmasõjaaegseist kaevikuist.

Põhja poolt tuli sakslastelt ära võtta Val-gejärve otsas Hollershofi mõis ühes maailmasõjaaegse kindlustatud — nn. „Kuulipilduja mäega“. Sama mäge oli 6. polgu II pataljon rünnanud juba kahel päeval, kuid tagajärjeta.

Soomusrongide Diviisi Ülem kapten K. Parts andis minule võimaluse valida peale-tungi suunda. Oli üsna raske moment. Tu-li valida väeosale soodsam tee. Aga mil-line? Lõuna pool läbi minna jõgi, millel ülepääsu võimalused puuduvad? Läbista-des jõgi, oli sakslaste kaevikutest väljalöö-mine näiliselt kergem. Või minna põhja poole Kuulipilduja mäge vallutama, mille kohta räägiti, et see olevat väga kõva pähkel?

Millegipärast valisin viimase suuna. Kalkuleerisin lihtsalt, et seal ikka kuiv maa, ei tule ennast üleni märjaks teha. Olime ju ennegi mitmel korral ja mitmesugustes olu-kordades näiliselt võitmatuid lahinguid löö-

Tartu Eesti Tagavarapataljoni meeleavaldus-rongikäik 21. nov. (4. det.) 1917. a. Eesti Maanõukogu toetamiseks.

Rongikäik liigub kasarmust Raekoja tänavat mööda südalinna. Majas vasemal asus pataljoni staap.

nud ja — võitnud, eks me selle Kuulipilduja mäega ka hakkama saa. Tundsin oma mehi.

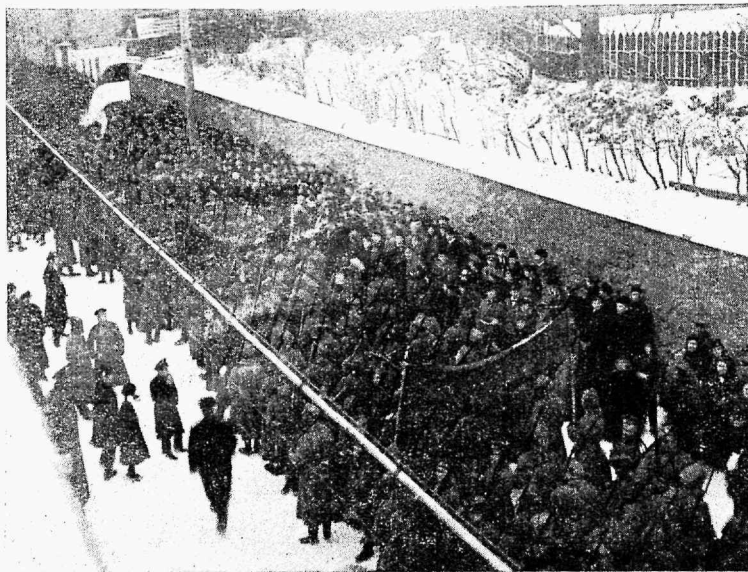
Teatasin kapten K. Partsile, et lähen Kuulipilduja mäe suunas. Seegi tuli Kalev-laste Maleval minna lõuna poolt järvi. Ope-ratsiooni läbiviimiseks anti minu käsutusse ka varemalt mäge rünnanud 6. polgu II pa-taljon.

Sama päeva õhtupoolikul võtsin pata-reide ja roodude ülemad kaasa ja läksime maastiku luurele, et koostada pealetungi kava ja oma silmaga vaadata seda karde-tud mäge.

Valgejärve ja Koiva jõge ühendab ka-nal. Mõnisada meetrit meie pool kanali oli madal männimets, millest ulatusid välja väheldased teravad liivakünkad. Valisime enda vaatepunktiks kohasema künka ja asusime maastikku uurima ja hindama.

Kanali suubumise kohal Valgejärve asub Hollershofi mõis. Sama mõisa põhjapoolses servas, metsa ääres, oli väike kungas, sakslaste viimne lootus ja tugi — Kuulipilduja mägi, mis juba Maailmasõja päevil oli kind-lustatud kaevikute, blindaažide ja traattõke-tega. Umbes paar kilomeetrit mäest põhja poole asus küla, vahemaa — täiesti lage, soine heinamaa. Kuulipilduja mäe tagant metsast kulges maantee, umbes poole kilo-meetri kauguselt külast mere suunas.

Külas asus 6. polgu II pataljon. Arvata-vasti olid nad mäge rünnanud otse rindelt, mis ei võinudki neile olemasolevate jõudu-dega anda tagajärgi. Oli selge, et kui püü-

Tartu Eesti Tagavarapataljoni meelevaldus-rongikäik 21. nov. (4. det.) 1917. a. Eesti Maanõukogu toetamiseks. Rongikäik liigub Aia tänavat mööda „Vanemuise“ ette.

Kell oli 05.00. Raskepatarei ja „lamendi“ tegemiseks mäe juurde määratud jalaväe rühm algasid tulistamisega. Sakslaste poolt lasti ka vastu, nii suurtükkidest, kui kuulipildujatest.

Kuid see oli meile kõik kõrvaline asi, mis mäe all sündis. Suunasime patarei ülema ltn. Atemanniga kiikrid vaid sakslaste seljatangusele, külale ja teele. Paisitis kui liiguks pikk voor metsast välja mere poole. Suunasime kergepatarei nähtu suunas ja tulistasime 7—8 mürsuga. Kahtlane liikumine teel vaibus. Jätsime tulistamise. Uurisime veelgi teed, kuid udu segas vaatlemist. Arvasime, et olid vist ikka põõsad udus, sai asjata raisatud mürske.

da mäe ära võtta otse rindelt, oleks see nõudnud tugevat suurtükkitule ettevalmistust ja võib olla ka palju ohvreid, sest siin tuli arvestada korraliku kindlustatud positsiooniga.

Meil ei olnud aga vähematki tahtmist asetada end parunite kuulipildujatele sõodaks. Pidime mäe vallutamiseks kuidagi teisiti toime tulema.

Arvasin, et miks mäe otse rindelt rünnata, kui võime minna paari kilomeetri kauguselt külast otse vastase seljatanguse metsa, kus pole kaevikuid ega traattõkkeid.

Nii otsustasingi öösel asetada kolm roodu külasse, et 1. juuli hommikul asuda pealetungile. Kuulipilduja mäe alla asetasin 1. roodust ühe rühma ühes paari kuulipildujaga demonstratsiooniks, „lamenti“ tegema. Raskepatarei pidi seljatanguse rünnaku ajal mäe tule all hoidma. Kergepatarei ülesandeks jäi ründavaid roode abistada.

Kõikide pataljoni osade, vaatlus- ja komandopunktide vahel sai öösel loodud telefoniühendus. 6. polgu pataljoni jätsin päris välja, kuna arvasin, et seda ei tule tarvis. Arvestades endisi kogemusi, pidi ettevõtte üksigi õnnestuma.

Olin 1. juuli hommikul juba varakult kanalid ääres künkal komandopunktis, kus asus ka patarei vaatluspunkt. Pataljoni osad olid kõik kohtadel lahinguvalmis. Telefoniühendused olemas.

Varase hommiku tõttu oli ilm natuke udune, kuid mägi ja küla olid siiski näha, teejoon ka ähmaset nähtav.

Samal ajal andsin telefoniga külas asuvatele meestele käsu asuda pealetungile. Kohe oli küla esine jooksvaid mehi täis. Rutati kiirjooksul ikka edasi maanteekraavi, sealte võsastikku ja edasi metsa poole, Kuulipilduja mäe taha.

Arvestasin juba enne sellega, et sakslased Kuulipilduja mäelt ligemale 2 kilomeetri kaugusele külje peale ja seljatangusele ei saa tulistada. Nii oligi. Selle asemel aga algas äge suurtükkituli, kuid see oli nii korrapäratu ja närviline, et ükski mürsk ei langenud meie ahelikku.

Mõne minuti pärast oli kuulda ründavate meeste „hurraad“. Mehed kadusid metsa, ja peale meie poolt lastud mõne üksiku püssipaugu oli korraga kõik vaikne. Mõne minuti möödudes kostis teine „hurraa“ juba Kuulipilduja mäelt ja selle järele tekkis samuti vaikus. Nüüd oli kindel, et mägi on meie. Kohe olime vaatluspunktilt hobustel ja mõne minuti möödudes — mäel.

Mehed olid kõige paremas tujus blindaažides ja kaevikuis ja tegid „soomust“. Kuuldes, et meie mehed juba neil seljatangul, olid parunid põgenenud nii kiiresti, et midagi ei suudetud kaasa võtta. Neli täiesti korras kuulipildujat, isegi optilised sihikud veel peal, oli suudetud vankritele tõsta. Hobused olid ka pooleldi ette rakendatud, kuid neist oli kaks hobust meie kuulidest surmatud, kuna teised konutasid kohal.

Tegin meestele korralduse kiiresti põgenevat vaenlast kohe tagajada.

Sakslasi seljatagant rünnanud roodude saak oli veel suurem. Voor — 28 vankrit ühes hobuste ja suurtüki laskemoonaga, mida enim vaatepunktis pöösasteks olime pidanud, langes tervelt meie kätte. Voori meeskond oli meie suurtükist jooksnud laiali ja voori teele maha jätnud. Metsa servas seisis veel 3-st suurtükist koosnev patareid, suurtükidel isegi lukud sees. Mehed olid torud põgeneva vaenlase poole pööranud ja summisid huupi vaenlasele metsa järele. Polnud ju kohal ühtegi suurtükiväelast, kes oleks osanud suurtükke käsitada.

Varsti ilmus Hollershofi mõisast kohalikke lätlaste minu juurde palvega, et lubagu ma mahalastud hobused nendele. Algul ei taibanud, milleks nad langenud hobuseid vajavad, kuid ei olnud põhjust keelamiseks. Saanud loa, asusid lätlased kui metsmehed suure kisa ja käraga hobuseid nulgima ja liha jagama. Nahad saime omale tagasi.

Kuulipilduja mäe vallutamine õnnestus Kuperjanovi partisanidel üle ootuste hästi. Rünnak kestis vaid mõne minuti. Saagiks

saime 3 korras suurtükki ja 4 kuulipildujat, hulga hobuseid, varustust ja laskemoona. Vaenlase kaotuste kohta puuduvad andmed, kuid partisanid ei saanud keegi isegi kriimustada. Nii oli tolle kardetava mäe vallutamine kuperjanovlastele õnnelikum lahing Vabadussõjas.

See lühike „lament“ jäi viimaseks „sounaks“ parunitele Kuperjanovi partisanide poolt.

Võitlus Ruhja pärast.

Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni lahinguis.

Res. n.-ltm. E. Bachval.

28. aprillil 1919. a. oli meie Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljoni jõudnud Mõniste-Rõuge lahingutest Valka. 29. aprillil õhtul saime käsu jälle liinile minekuks valmis olla. Öösel liikus pataljoni jaama ja 30. aprillil keskhommikuks olime juba Piksaare jaamas maha laaditud.

Oli ilus kevadine päev. Päike kõrvetas halastamatult. Mehed saavad süüa ja pikutavad veidi jaama esisel murul. Ei saanud ju möödunud ööl täistuubitud vagunites silmaga kinni. Ohvitserid kogunevad punaste poolt lõhutud jaamahoonesse — pidama pealetungi plaani. On ainult üks kaart, millest teeme igaüks omale visandid

eelolevast tegevuskavast. Siis annab pataljoni ülem al.-kpt. Kursk meile lahingüleande: 1. rood — lipnik Anni ja 4. rood — leitnant Pensa juhatusel jäävad esialgul paigale — pataljoni reservi; 2., 3. ja õpperood liiguvad raudteest lõuna poole, puhastades vaenlasest eelolevad külad ja Naukšeni mõisa. 2., 3. ja õpperoodu üldjuhiks on lipnik Kõösel, 2. roodu juhiks lipnik Bachval ja abiks lipnik Otsa, 3. roodu juhiks lipnik Kõösel ja abiks leitn. Sepp, õpperoodu juhiks lipnik Proosa.

Kõlavad käsklused, jooksevad läbisegi käskjalad. Mõne silmapilgu jooksul on igaüks oma kohal. Ohvitserid seletavad mees-

Tartu Eesti Tagavarapataljoni meelevaldus-rongikäik 21. nov. (4. dets.) 1917. a. Eesti Maanõukogu toetamiseks.

Rongikäik peatub Aia tänaval „Vanemuine“ ees.

tele lahingülesannet. Vastane on pealetungimas, suurearvuline ja visa, mispärast ees ootab kibe tööpäev. Meeste nägudele see muutust ei too — jäävad rahulikuks ja nende silmadest võib lugeda võitlustahet ja vaenlasest üleolekut. Katsutakse, kas puss korras, pingutatakse võõrihma, mida rasked padrunitega täidetud kotid on venitanud lõdvale, ehk võetakse seljakotist suuremast padrunitetagavarast — padruneid juurde. Nii mõnigi mees on paljajalu, paljudel saapad lagunenud ja varbad vaatavad uudishimulikult välja. Aga ega sellepärast nuriseta — loodetakse saada punastelt saapad ja muud varustust.

Algame liikumist. Kõige ees luuresalk ahelikus — üks rühm õpperoodust ja mõned ratsanikud — soomusrongide ratsasalgast. Siis $\frac{1}{2}$ km kaugusel taga 2. rood rühmakolonnis ja tast veidi tagapool 3. rood ja osa õpperoodust. Nagu tigu liigub luuresalk ees, ratsanikkude abil talusid ja metsasalke järelevaadates ja siis metsa kadudes. Ratsanikud toovad rahuldavaid teateid: vaenlast pole siin nähtud, peale mõne üksiku mehe, kes ka läinud tagasi.

Sammume vaikselt mööda kitsast ja porist põldudevahelist teed. On raske liikuda: paksud sinelid seljas, rasked inglise „tankid“ jalas, rasked seljakotid padrunitega rõhumas pihta, savitaoline sitke porine tee, kevadiselt kõrvetav päike — kõik see paneb meeste näod õhetama, otsaesised tilkuma.

Lõpevad põllud ja läbistame toreda, kevadiselt lõhnava männimetsa, mille serval peatume. Meie ees lookleb läbi heinamaa — vist Ruhja jõgi, siis tihe noor kuusik ja selle taga kõrgemal kaldal, umbes kilomeetri kaugusel, üksikud talud. Vasakul kuusetihnik künib peaaegu jõeni. Meie luurajad kaovad kuusikusse, enne teatades, et punaseid seal pole.

Liigume jõe juurde. Jõgi on väevalt parris sülla laiune aga mustendab, — on sügav. Luurajad on ligidalolevast künnist toonud palgi, läinud üle. Palk on lühike ja õõtsub tugevasti. Mehed kisuvad künnist veel palke välja ja toovad kohale. Nüüd on juba parem ja hakkame üleminema. Mõnigi libiseb keerleva ja libeda palgi turjalt jõkke ning saab märjaks, mille üle naerdakse laginal.

Ka 3. rood ligineb. Juba on umbes 20 meest jõe ületanud; teised aga kobaras siinpool jõge ülemineku järge ootamas. Korraga ootamata ta-ta-ta — varitseva vastase äge tabav kuulipildujatuli vastaskõrgendikult, üksikute talude juurest. Kuulid

kiunuvad ja huluvad, kukkudes jõkke ja heinamaale. Liiga ootamata tuli see. Tekkib segadus. Mehed jooksevad läbisegi metsa poole, et leida varju. Siiski jõuame vältida paanikat ja asume metsaveerele kivide ja küngaste taha ahelikku: 3. rood vasakule, 2. rood paremale. Avame vaenlase pihta tugeva tule, sihtides vastasolevate talude pihta, et mitte tabada oma luurajaid, kes ees kuusetihnikus. Nii ragistame umbes $\frac{1}{2}$ tundi aega, siis jääb vaenlase tuli hõredamaks. Meie luurajad annavad ees märku, et vaenlane taganeb. 3. rood teeb küüniväravatest jõe silla peale ja läheb üle. Liigume järele. Üks jääb liikumatult kivi taha lamama, — on saanud kuuli pähe. Haavatuid on kaks. Paiskume jõe taha ahelikku ja — edasi! Läbistame kuusetihniku ja kõrgendikul asuvad üksikud talud. Elanikud räägivad: punased olla kabuhirmus ärapõgenenud. Liigume kolm roodu ahelikus edasi: vasakult 3. rood, siis 2. rood ja õpperood. Päike on juba läinud looja. Meie ees on lage, mätlik, pehme heina- või karjamaa ja umbes $1\frac{1}{2}$ km kaugusel, künta otsas — vist Limba küla. Kui jõuame külale umbes 1 km kaugusele avab vaenlane meie aheliku pihta tugeva tule püssidest ja kuulipildujaist. Jälle tuttavad vingumised kõrva juures. Meil pole aga aega kuulide häälitust kuulata, — küläni on veel tükk maad ja õõ jõuab peale. On tarvis küla ära võtta, et saada õõmaja. Liigume vaenlase kuulirahe all kiirsammul edasi, tulistades käigul. Automaatpüssi mehed jooksevad paarikümmend sammu aheliku ette, heidavad maha ja tulistavad valangu välja vaenlase kuulipildujate pihta, mis küla veerel podisevad. Ahelik jõuab järele, jookstakse jälle ette ja jälle valang punastele kraesse. Õhtuämärikus pole punastel kerge meie kiirsammul edasiliikuvat ahelikku tabada. Nende kuulipildujate valangud langevad vahel meie ette, sünnitades kuulitõkke, kündes üles heinamaad ja pildudes pori; siis jälle vihiseb kuule parvena üle pea. Ainult püssikuulid kukuvad siia-sinna aheliku ligidale. Mõned mehed, keda oleme Valgas saanud täienduseks, on veel lahinguga harjumata: jäävad ahelikust maha, heidavad küngaste taha ja tulistavad sealt, võides nii tabada eesliikujaid. Neid hurjutame ja ähvardame, siis jooksevad nad järele. Vastane on visa, aga kanged poisid on ka meie kadakasel kodumaa sirgunud saarlased. Nagu hiiglahobuse raud liigub meie ahelik, ähvardades vaenlast kolmest küljest, nagu kala-meeste noot, mida tõmbame iga minutiga

ikka koomale. Lignedes külale umbes 100 sammu peale, jääb vaenlase tuli hõredamaks. Nüüd mõirgame „hurraa“ ja küla on meie — öömaja on kindlustatud... Küla ees leiame värskeltkaevatud kaevikud, mitu kuulipildujapesa ja nende juures suured kuhjad padrunkikeste. Läbibistame küla, otsides läbi kõik ehitused ja urkad, et leida mõnda peitupugenud punast.

Õo tuleb peale, ilm läheb kottpimedaks, et pole näha 10 sammu peale. Loobume edasitungist Naukšeni mõisa peale ja jääme külasse õõbima, pannes välja vahipostid. Kuulen, et leitn. Sepp on saanud käest haavata ja evakueeritud. Läti pererahva käest kuuleme, et meil on olnud tegemist Läti vabatahtlikkude kommunistidega. Mehed on väsinud vantsimisest ja jooksust: nositakse leiba ja toorest pekki ja sirutatakse siis paljale põrandale, pannes seljakoti pealla ja võttes püssi oma kõrvale. Saavutatud edu puhul on meeoleolu kõigil hea. Mõni kurdab teistele oma häda, et olla juhtunud küll punase laiba peale, aga vaat' üks heamees oli saapad talt juba ära näpsanud — peab edasijääma paljajalu. Naabrid naeravad, itsitavad, käsevad olla edaspidi nobedam. Peagi värisevad seinad magavate meeste norskamisest. Väljas valitseb üldine vaikus, on ainult kuulda tunimehe ühetaolisi tumedaid samme.

Hommikul oleme enne päikesetõusu ajalul. Ilm töötab jälle tulla ilus. Päike säteb metsa taga, pildudes kiirte vihke, kui konfette. Karge hommikune õhk karastab mehi, viies viimase uneraasu. Mehed on värsked ja puhunud. Meeleolu suurepärase. Hellitatakse lootust, et punased peale eilast „sauna“ enam tõsiselt ei hakka vastu. Ümberringi on aga üldine kurjakuulutav vaikus.

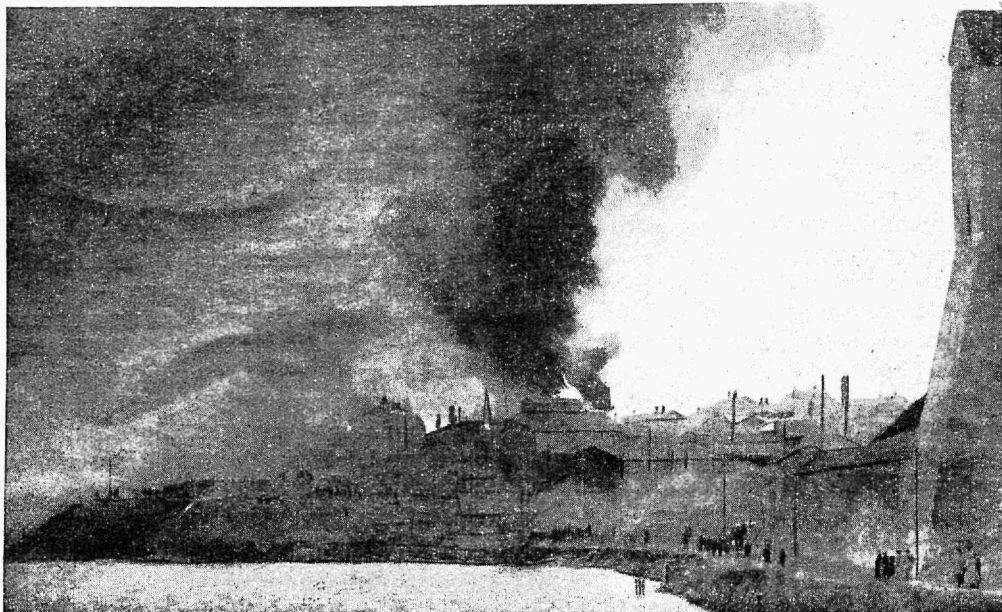
Korraldume küla taga ahelikku ja algame liikumist Naukšeni mõisa peale: vasakul 2. rood, paremal õpperood, 3. rood jääb külasse reservi. Meie ees on lage, peaaegu neljakandiline, umbes ruutkilomeetriline külapõld, piiratud paremalt metsaga, eest — põikijooksva puiesteega ja vasakult võsastiku ja metsaga, kus puiestee otsas meile mittepaistev Naukšeni mõis. Külalt siirdub, hoides rohkem paremale metsaservale, külavahetee puiestee peale välja.

Poole maa peale jõudes avab vaenlane ootamatult meie aheliku peale tugeva, taba-

va kuulipilduja- ja püssitule. Ta-ta-ta podisevad vaenlase kuulipritsid; viu-viu-viu lendavad kuuliparved, otsides saaki, ohvreid. Kuule tuleb nii tublisti, et paistab kui pillutaks meie ümbrusse nagu peoga herneid põrandale. Märkame, et vaenlane asub meie ees puiestee kraavis. Edasimineku on võimata: viskume põllule ja tulistame vastu. Põld on lage, ilma loodusliku kaitseta; kaevuda ka ei saa — pole labidaid. Siis kuuleme: kargatus, sumin ja trahhh — vaenlase kahurimürsk lõhkeb rakstatades meie ees, paisates hiigla suitsu- ja mullasammast vastu taevast; siis tuleb teine pirakas, kolmas... kümneid tuleb neid veel. Päike kattub tolmu- ja suitsupilvedest. Õhk väriseb, on täis suitsu, tolmu, mulda, kivitükke, vinguvaid püssikuule ja õudselt kiunuvaid ja vurisevaid mürskilde. Mürskude lõhkemisest nagu kõiguksmaa, mille vastu endid surume, nagu lapsed ema rinna vastu. Õnneks ei taba ükski mürsk meie ahelikku, kõik lõhkevad kas ees või taga. Tõmbume mõnikümneid sammu tagasi põlluvahe kraavi, kus kaitset rohkem ja saadame punastele kuule vastu niipalju kui suudame. Nüüd kalduvad mürskude kukkumised rohkem paremale — õpperoodu ette, kes siirdunud paremale metsa ja, kasutades metsa kaitset, püüab vist punastele tiiva peale minna. Meie saame veidi puhast õhku kopsudesse. Aga siis avastame, et kuule tuleb ka vasakult metsast, esiotsa küll püssikuule, aga pea sinna ei võida kuulipildujad asetada ja siis oleme kadunud, sest põllukraav, kus asume, on sirgjooneline. Üks meie rühm, lipnik Otsa juhatusel, läheb neid metsast väljalööma ja tiiba kindlustama. Senikaua tulistab aga üks rühm vasakule metsa ja teine — puiesteed. Süda valutab,

Meie väed korraldavad kaitsekraave Stakelni juures sügisel 1919. a.

Narva põlemine vaenlase suurtükitelest 25. aprillil 1919. a.

nähes, et meil on juba haavatuid. Kraavis vedelevad saljakotid, verised kaltsud, maas on verelombid; meie meeste veri värvib punaseks vana rohukulu ja noored, vast tärkanud rohutaimed.

Istun kraavis küljega vaenlase poole ja uurin punaste täpse asukoha leidmiseks vasakul olevat metsa, et võiks sinna suunata tabava tule, kui äkitselt nagu kivikild oleks lõõnud vastu nägu. Silmade ees lööb silmapilguks kirjuks, siis on kõik jälle endine. Midagi märga jookseb mööda nägu — nii ohtrasti ei või ju ometi jooksta higi. Ägan käega üle näo — vaatan, käsi verine. Kuul kukkudes paiskas kivikillu maast näkku, mõtlen. Kraavis lamaja tulistaja mees ütleb aga, et ma olevat näost kuuliga haavatud. Kujutasin haavatasamist ikka valusana, aga nüüd seda peaaegu ei tunnudki.

Kuule tuleb kui rahet aga endiselt, lakamatult eest ja hõredamalt ka vasakult. Meie ahelik püsib kangekaelselt kraavis. Tulistame vastu ja püssirauad on võimatuseni tulised. Paremale metsa siirdunud õpperooduga on katkenud side. Paar meest lähivad seda looma ja teada saama nende kaivatusi.

Ikka rohkem kaotan verd: ninast jookseb sorinal, suu on verd täis, sinel värvub eest punaseks; silmade ees lööb vahete vahel virvendama, pannes kõikuma põllud ja metsa; pea on raske, nagu sepad taovad seal; kõrvades kohiseb. Tunnen üldist nõrkust ja ma ei suuda enam olla kasulik. Annan

roodu juhtimise veltveeblile üle ja komberdan piki külavahetee kraavi külla, aegajalt istudes ja puhates. Kraavis kohtan lipnik Otsa, kes on haavatud jalast. Küläs, esimeseabi punktis, mässitakse mu pea kinni, suurem verejooks jääb ära. Ega minust enam elulooma saa — peast läbi lastud, mõtlen, aga ehk saan surragi Eesti pinnal.

Päike on juba lähenemas lõunale, kui haavatud asuvad padrunikoorma otsa ja liigume tahapoole. Üle jõe viiakse meid paadiga — silda pole peal. Staap ja sidumispunkt asuvad Piksaare jaama ligidal. Meie pataljoni arst dr. Polikorsky pühib mu näolt tarretanud verd vähemaks ja nüüd saan teada, et kuul on tunginud parema silma alt sisse ja väljunud pahema kõrva juurest, poolsentimeetrit altpoolt meeleskohata. Kui õnnelikult! Kui veel pool sentimeetertki kõrgemale ja kuul oleks läbistanud mõlemad silmad — oleksin olenud pime, ehk juba... varjude riigis. Haav ei olevat kardetav, kui ei tekki komplikatsioon, ainult suur verekaotus teeb muret. Pataljoni ülem al.-kpt. E. Kursk, kes juhtub olema staabis, lohutab, et haav on väike ja varsti olete jälle väeosas tagasi. Nagu kivi langeb südamedelt, — mul on parem, on lootust... Kes ei sooviks küll elada, kui oled noor, kui väljas ja hinges on kevad, kui täitmist ootamas niipalju unistusi, õhulosse. Siis komberdan jaama poole.

Kevadine päike soojendab kõikevõitvalt, ülesäratavalt, julgustavalt. Pehme tuule-

hoog paitab kelmikalt pöske ja jookseb siis kergejalgselt, nooruslikult pillerkaaritades mööda koltunud rohukõrsi ja puhkevaid punge, neid meelitades, virgutades. Kuldnokk vilistab, istudes puuripulgal. Lõoke tõuseb lõõritades just jalge eest ja siirdub ringe tehes sinetavasse kõrgusse. Loodus on ärkamis, on rõõmus, ootamas midagi suurt, ilusat, ootamas kevadet, uut elu, ülestõusmist.

Mõned kilomeetrid eemal aga käib kohutav surmatants. Päike on mattunud suitsupilvedesse; õhk on paks tolmust ja lainetamas mürskude lennust ja lõhestatud kõrgatustest; linnud on ehmunult pugunud varjule; inimeste närvid on pinevile, südamed kloppimas ärevusest — otsitakse vastast, kui metsloom, sihitakse hoolega ja tulistatakse, et külvata surma. Kuulide ja mürskude abil püüab seal võõras võim olla meie peremees, et meid valitseda, et väevõimuga meile pealesuruda oma õpetust, oma ilmavaadet, usku, püüdes halastamata porri tallata meie pühadusi — kodumaad, perekonda, tõekspidamisi. Moodsad orjastajad, uued ristirüütlid!

Jaama ooteruum on täis haavatuid — suurem osa on kuulist haavatud. Näen nende valust moonutatud nägusid. Kannatavad mehiselt, hambaid kokkupigistades, ainult aegajalt on kuulda siin-seal oigeid, mis libisevad nagu poolkogemata üle kahvatute, veretute huulte. Kanderasamil lamavad eriti raskesti haavatud. Üks on saanud kuuli kõhtu ja on näost valge, kui lumi, oigab ja kiristab hambaid, kannatades kirjeldamata valusid.

Varsti sõidame Valka ja õhtul tossutame juba sanitaarrongis, pikutades pehmeil madratseil, pealinna poole, kuhu jõuame 3. mai varahommikul. Seal tuleb hulk aega oodata jaama ruumis, kuni meid veoauto-

Vaenlase sõjavange Viljandis.

dega jõutakse vedada haigemajja. Satun Narva maanteele II Sõjaväe haiglasse. Esimene käik on sidumissaali. Halastajaõde vabastab mu pea sidemeist ja siis arstid ja õed tulevad vaatama minu haava. Kui õnnelikult, missugune juhus, õnn! Seotakse uuesti. Pea on nüüd kui sidemete kuhi, ka teine silm on kinniseotud. Saan voodi väikesse tuppa, kus külge külje kõrval on 13 haavatut. Ohvitseridest leian ees leitn. Sepa. Paar päeva laman tegevuseta voodis, siis võin juba lugeda ja aeg liigub kiirelt. Süüa saame napivõitu: hommikuks toodakse 1½ naela leiba ja musta kohvi, lõunaks — väike kausike suppi, õhtuks — pool heeringat ja 3—4 koorimata kartulit. Peab toidulisa hankima.

Kahe nädalaga on haav kinnikasvanud, on jäänud ainult sinine märk silma all ja veidi kõrgem koht vasaku kõrva juures. 16. mail olen arstide komisjonis, kus saan kaks nädalat puhkust. Ehk küll puhkuse lõpul ei tunne end veel päris tervena, siiski miski võim kisub mind pataljoni poole — ja 2. juunil olen jälle pataljoni tagasi.

Siin kuulen, et meie mehed on tol päeval vähe tagasitõmbunud, aga lõpuks ikkagi Naukšeni mõisa ära võtnud.

Käed eemale pealinnast!

Kuidas punavägi löödi Tallinna külje all põgenema. Kalevlaste „jalutuskäik“ Jõeleftmest Narvani.

Mälestusi ühe kalevlase päeviku põhjal.

2. jaanuari hommikul 1919. a. on Kalevlaste Maleva Tallinnas valmis minekuks rindele. On oodata maleva tuleristimist ja see viib kõikide meeled ärevile. „Nüüd ehk viimaks ometi saab jääda tuleliinile peatama,“ rõõmustab enamus malevlasi, sest kaks varem, mere kaudu sooritatud „sõjaretke“ ei ole suutnud meestes pulbitsevat lahinguindu tarvilisel määral rahuldada.

Priitsimaja ümbrus valendab lumest ja malevlaste valgeist pihtkasukaist, kui talvehommiku hiiline koit hakkab pikast ööhämarusest jagu saama. Malevalased on juba hommiku kella viiest kohal, kuid ärasõiduks on veel mitmesuguseid takistusi. Alles kell 9 hommikul hakkab vaprate lahingumeeste voor liikuma mööda Narva maanteed kaugel tulemürina ja oodatavate võitlute poole.

On ilmunud rohkesti saatjaid, meeste omakseid ja sõpru, kes tulevad malevlastega kaasa üles Lasnamäele ja alles siin üteldakse viimased tervitused ja nii mõnigi ema ning noorik annab siin vaba voli oma pisaratele...

Kalevlaste voor, mis on asetatud regedele, liigub aga mööda Narva maanteed edasi rinde poole. Linn jääb ikka kaugemale ja kaugemale seljataha. Nii mõnigi mees vaatab siin veel korraks tagasi, et silmapiirile kaduvaid Tallinna torne kui julgestandvat mälestust oma mällu jätta.

Voor liigub, nagu see hobusevoori juures tavaline nähe, aeglaselt ja see muudab paljud mehed kärsituks, sest kõigi soov on kiiremini jõuda edasi, mehi on vallutanud võimas võitlusihä...

Esimene peatus on Jõeleftmes, kuhu on mehi tervitama tulnud kindral A. Tõnisson. Mehed seatakse ritta ja väerinna juhataja peab neile südamliku ning vaimustava kõne. „Kalevlased, teie tulite viimasel silmapilgul, vaenlane asub ainult 35 km

Tallinnast,“ ütleb kindral Tõnisson. „Teiste sõnadega, vaenlane on meie armastatud kodumaa pealinna külje all. See kurb tõsiasi on võimalik ainult selle tõttu, et meil on kogu aeg olnud tegemist arvult mitmekordses ülekaalus oleva vaenlasega. Nüüd tahan ma lootat, et siit peale vaenlase edasitungile piir pannakse ja teie abil, vaprad kalevlased, kihutame meie vaenlase kaugele piiri taha.“ Nendele sütitavatele sõnadele kostub kalevlaste suust vaimustav kolmekordne „hurraa“!

Puhkuseks on ette nähtud ainult pool tundi ja siis läheb sõit ilma peatuseta edasi otse tuleliinile. Mehed saavad siin lõunaeineks maitsvat kartulisuppi ja siis hakkab voor vahepeal kättejõudnud õhtuvidelikus uuesti liikuma edasi. Minna on veel 15 km, rohkem maad meid enam vaenlasest ei lahuta.

Umbes 5 km enne lõpp-peatust jõutakse rinde staabi juurde ja siin jaguneb kalevlaste väeosa kaheks osaks, millest kumbki pidi võtma oma alla teatud positsiooni.

Esimene osa paigutatakse ühe mõisa hoonesse, kus mehed endid kohe sirutasid magama. On tarvis end korralikult välja puhata järgnevate lahingupäevade vastu.

Hommikul ärkavad mehed suurepäralises tujus, mida suurendab omakord kahurite asetamine mõisa lähedusse, mis tõstab oma vägevate kõmakatega suuresti meeste võidulootusi ja lahingumeelolu. Mitte jalatait maad enam punastele! — see on meeste üldine meeleolu-deviis.

Nagu teisel päeval selgub, on kalevlaste saabumine tõstnud tublisti meie rindel viibivate meeste meeleolu. Kuna punased pressivad endiselt kõvasti peale, on ette arvata meie vägede uut paari-kilomeetrist tagasitõmbumist, kuid uute abivägede saabumine kalevlaste näol annab rindel viibivale meestele uut jõudu ja nad pingutavad oma vastupanu viimseni ning — ei tagane! Paar päeva hiljem, 5. jaanuaril, hakkab punavägi aga ise tagasitõmbuma ja siit peale oli vaenlaste pealetungi-jõud murtud. Kuigi kalevlased oma esimesel rindele jõudmise päeval lahingute tege-likku käiku kaasa ei teinud, on nende abivägede saabumise moraalne tähtsus ometi nii suur, et see osutub kindlaks kaalu-

J. Riisi akvarell.

Meie laevastiku dessant Luuga jõesuus 15. juulil 1919. a.

keeleks edasitungi ja taganemise üle meie vägedes.

Meeste meeleolu kipub vahepeal rikkuma asjaolu, et kalevlased on vahepeal teiste üksuste juurde laiali paisatud. Kuigi see oli strateegiliselt tähtis, ei taha mehed sellega kuidagi leppida, sest see suur ühtekuuluvuse tunne, mis mehi Tallinnast välja sõltes haaras, kipub hakkama niimoodi mõranema. Ka teeb väeosa toitlustamine sel kombel raskusi.

Seepärast on meeste rööm üldiselt suur, kui 6. jaanuari õhtul tuuakse röömusõnum, et kalevlased on määratud oma terves üksuses iseseisvale öisele lahingkäigule. Ülesandeks on punaseid nende praegustest positsioonidest välja lüüa. Mehed lähevad kohe hasarti ja hakatakse põnevusega ootama lahingu algust. Iga kalevlase silmis säras ühteaegu rööm ja ka ärevus, sest keegi ei võinud ette aimata, kuidas esimene tõsine lahing meestel õnnestub.

Õöpimeduses lähevad mehed tulde ja võitlevad kui lõvid, surudes kogu jõuga punastele peale. Ja juba koidikul saabub ka staapi häid teateid: Kliu mõisa ja Kuusalu on langenud meie meeste kätte ainsa püssipauguta. Punased on pannud putku, ja kalevlased ei jõua neile järelegi, jooksku nad nii väledasti kui tahes.

Juba ilmuvad esimesed lahingus ristitud mehed sõjasaagiga: tuuakse välikööke, püsse, padruneid. Malevlane Jürgens ilmub koguni punaseristi lipuga, mis meie „joodlijüride“ kohale kohe üles heisatakse. Taganev vaenlane kostitab meid aeg-ajalt mõne eksinud granaadimürsuga, kuid need langevad kõik kas meie ette või taha. Meie mehed on kõik veel parima tervise juures ja vaenlane putkab meie ees Narva poole. Kas see ei tõsta tuju?

Järgmisel päeval, 7. jaanuaril, liigume meie taganeva vaenlase kannul mõned head kilomeetrid edasi. Lund on teel väga vähe. Reejalased kriukuvad liivasel teel kaeblikult ja meie mehed kuulevad selles taganevate punaste nutulaulu...

Õösi jõutakse kusagile küllase, mehed saavad endile värsket põhku küljealuseks ja nii saabub magus ja kosutav uni, mille järgi tundis iga mees juba ammu vajadust. Ja unenäodki, nii palju kui neid üldse on, on kosutavad igale mehele.

Hommikul äratab meid kahurimürin unest. Selle sekka kostub kuulipildujate tärisemist. Eelseisva küla kohta toovad maakuulajad sõnumi, et seal on veel vaenlane sees; paar meest on meie julged pillurid maha kõmmutanud.

Uus päev saabub uute võitudega. Jälle liigume oma 10 km edasi. Punaseid palju näha ei ole.

Õösi kella 2 ajal on kaugelt kuulda tugevat püssi ja kuulipildujate raginat. Üks meie roodudest tungib seal vaenlasele kõvasti peale. Sõidame edasi heas tujus ja heas meeleolus.

Alles õhtul jõuame meie sellele kohale, kus meie ettetõtanud rood on pidanud lahingut. Majad

Tallinna l Keskraamat

Soomusrõngide ratsasalk jaanuaris 1919. a.

on läbi lastud ja puretud kuuliaukudest. Punased on lõpuks ikkagi põgenenud, jättes maha kuulipilduja ja kaks hobust. Parajasti, kui meie üle läheme Valgejões, kuuleme kohalikelt elanikelt, et punased valmistavad tõsisemat vastupanu. Tervelt 8 kahurit olevat meie vastu üles seatud ja kõik väed koondatud vastupealetungiks. See sunnib meid teatud ettevaatusele, kuid seegi osutub ülearuseks, sest vaenlane põgeneb korratutes salkades, suutmata korraldada ja kohendada oma põgenemalöödud vägesid. See muudab meie meeste tuju veelgi roosilisemaks ja jalad hakkavad astuma kiiremini.

10. jaanuaril saadakse röömusõnumina teada, et Tapa on jälle meie vägede käes. See tõstab veelgi meeleolu ja annab lootusi vaenlase peatseks väljatõrjumiseks kodumaa piirest.

Nüüd areneb kõik edasi korrapäraseks jalutuskäiguks. Öösi võivad mehed juba rahulikult magada, koorides end pesuni lahti, kui juhuslike öökorterite temperatuur seda lubab. Nüüd on sihiks Rakvere, kus vaatame jälle, kuidas edasi saab. Vaenlane on meist nüüd juba 15 km ette jõudnud ja meie eelväed on nüüd need õnnelikud, kes saavad põgenike „kanda pigistada“. Meile siia säärane lõbu ei ulata.

Nii meie liigume Rakvere poole. Ilm on suurepärase, puud ja põõsad on kunstipäraseks lumehärmas. Meile teeb juba tuska, et vaenlane nii kiiresti põgeneb, nii mõnelgi meie meestest sügelevad käed püssipära järele... Aga teha pole midagi, tuleb pidada tempot. Aaspere vallamajast leiame „tööraha komitee“ proklamatsioone ja üleskutseid. Keegi Riuhkrand on määratud Virumaa punaseks hariduskomissariks. Mõned „komitee“ liikmed tabatakse ja nad peavad ilmuma meie väeosa staapi oma patte klaarima.

12. jaanuaril marsime lauldes Rakveresse, kust punased peale jubedat veretööd ülepeakaela on põgenenud. Linna elanikud on röömust otse kuulunud, kui meie mehed linna marssivad. Paljudel läikivad silmis pisarad. Kõik, kes seni ei saanud kindlad olla oma elu eest, võivad nüüd rahuliku südamega heita magama. Masendav on kuulda, et

pünased on Rakveres tapnud ligi paarsada inimest — see ajab marru kõiki. Iga mees haarab püssipärast kramplikumalt kinni ja ootab ainult juhust, et metsikult tapetud rahulike kodanike surma eest punastele kätte maksta. Eriti vihased on soomlased, kes koos meie eelvägedega on linna tunginud. Veidi hiljem õnnestub soomlastel mere pool üht punaste dessant-roodu ümber piirata ja siis peab paarsada punast madrust läbi soomlaste „kadalipu“ jooksuma. See on kättemaks Rakvere elanike tapmise eest.

Samal päeval kell 2 p. l. liigutakse jälle edasi, vaenlane ei tohi jääda seisatama, pealetungipinge peab olema ühtlane ja tugev. Nüüd oleme vaen-

lasele juba jõudud lähemale. Jõudes Uhtna mõisa, selgub, et punased on sealt alles poolteise tunni eest lahkunud. Mõis on täiesti laastatud — 100-koormaline kraamivoor liigub taganeva vaenlasega meie ees. Selle peame kätte saama, tulgu mis tahes.

Vaenlane ei hooli palju oma ridade korraldamisest, ta katsub, et saab eest minema, päästes mis päästa suudab.

Liigume pidevalt ja kindlalt ta kannul. Ja — 19. jaanuaril on Narva meie käes. Vaenlane on meie idapiirest välja löödud.

Võit on järgnenud võidu järele.

Eesti Tagavarapataljoni asutamispäevilt.

Kolonelleitnant O. Kurvits VR I/3.

Kohe pärast 1. eesti sõjaväelaste kongressi asus Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee luba muretsemisele uute eesti rahvusväeosade asutamiseks. Algas kuusid keslev ajajärk, kus Ülemkomitee ja teiste eesti sõjaväeliste organisatsioonide esindajad tegid korduvaid katseid selleks Sõjaministeeriumis Peterburis, Põhja rinde ülemjuhataja staabis Pihkvas, Baltimere laevastiku juhataja staabis Helsingis ja Peakorteris Mohilevis. Lubadusi anti tolle ajale vastavalt üsna kergel käel, tegelikku vastutulekut ei leitud esialgul aga kusagilgi. Alles siis, kui viimaks jõuti veendumisele, et Vene sõjavägi on muutunud võitlusvõimetuks, hakati lubaduste kõrval tegema ka mõningaid korraldusi, kuid lõplikud load jäid ka nüüdki saamata ning kõik eesti väeosad asutati kaudsel teel, asetades võimuasutusi juba sündinud faktide ette.

Esialgu püüti luba saada Eesti Tagavarapataljoni ja 2. Eesti Polgu asutamiseks. Pöörduti kõigepealt Sõjaministeeriumi poole. Seal oldi põhimõttelikult nõus. Samuti ei olnud vastu Põhja rinde ülemjuhataja. Ka laevastiku juhataja tundis elavat huvi 2. Eesti Polgu asutamise vastu. Tuginedes sellele, esitati 25. juulil Mohilevis Sõjavägede ülemjuhatajale vastav märgukiri ja ühtlasi astuti samme ka Pihkvas. Põhja rinde ülemjuhataja asus aga nüüd seisukohale, et 2. Eesti Polgu formeerimisele võiks asuda alles septembris, kui on lõpetatud 1. Eesti Polgu formeerimine ühes ülekoosseisulise tagavarapataljoniga. 1. Eesti polgu ülekoosseisu sõdureid kavatseti väljaõpetamiseks komandeerida rinde kolme tagavarapolku, et neid hiljem ärakasutada eesti rahvusväeosade komplekteerimisel. Ta tegi sellekohase

ettepaneku Sõjavägede ülemjuhatajale, kes selle kiitis heaks. Nii tuli leppida ainult ilusate lubadustega.

Juuli esimestel päevadel legid enamlased Peterburis katsel kukutada Vene Ajutist valitsust. Sellesse avantüüri olid segatud ka kõik garnisoni väeosad, keda Ajutine Valitsus kavatses nüüd osalt laiali saata ja osalt ümberpaigutada. Kuna Peterburi garnisonis teenis väga palju eestlasi, siis ähvardas see samm lõhkuda loodud organisatsiooni ja eestlasi paisata laiali. Oli tarvis leida abinõusid selle hädaohu vältimiseks. Kuna uuteks formatsioonideks ei antud luba, siis pidas Ülemkomitee soovitavaks õnne katsuda luba saamiseks mõne juba olemasoleva korpuse eestlastega komplekteerimiseks. Selleks saadi põhimõttelik nõusolek Sõjaministeeriumilt, Peakorterilt ja Põhja rinde ülemjuhatajalt. Nüüd pöörduti Peterburi sõjaväeringkonna ülema poole ettepanekuga, koondada eesti sõdureid väeosades n. n. marsiroodudesse, ja Baltimere laevastiku juhataja ja 118. jal. diviisi ülema poole nende roodude vastuvõtmise kohta oma alluvusse. Nõusolek saadi kõikidelt. Vaevalt suudeti aga sel teel mõnisada meest tuua kodumaale, kui juba kindralstaabi ülem kindral Potapov 10. augustil kategooriliselt keelas ära eestlaste Põhja rindele saatmise, kuna seda ei lubavat korteriolud.

Nüüd pöörduti peamine tähelepanu tagavarapataljoni luba nõutamisele, kuna 1. Eesti Polgu ülisuur koosseis (ligemale kolm harilikku polku) talve eel hakkas tekitama tõsist muret. 20. augustil komandeeriti 118. jal. diviisi ülema korraldusel 1. Eesti Polgu 20 ohvitseri, 2 arsti ja 1243 sõdurit Tartu, kus koos Tartust lahkuva vene 174.

jal. tagavarapolgu eesti sõdurite-
ga ja põllutöödelt Võrumaalt
Tartu ületoodud 1. Eesti Polgu
tagavarapataljoni 3. rooduga
moodustasid formeeritava Eesti
Tagavarapataljoni aluspõhja.

8. septembril tegi Põhja rinde
tagavaravägede ülem kindral
Vahrušev sõjavägede ülemjuhata-
taja staabi korraldusvalitsusele
ettepaneku Eesti tagavarapataljo-
ni formeerimisele asumise kohta.
Nõusolek selleks saadi 11. sep-
tembril.

Et kiirustada Eesti tagavara-
pataljoni ja 2. Eesti Polgu for-
meerimisele asumist, komandee-
riti Ülemkomitee liige lipn. J.
Riisenberg tarvilikkude volitus-
tega Pihkva, Põhja rinde staapi,
kus viimane esitas 12. septemb-
ril märgukirja, milles oli lühidalt
kirjeldatud eesti väeosade asutamispüüete
käik ja Ülemkomitee ettepanek alata 2. Eesti
Polgu ja Eesti Tagavarapataljoni formeeri-
mist Tartus.

Mõni päev hiljem teatati Ülemkomiteele,
et Eesti Tagavarapataljoni formeerimine on
antud Põhja rinde tagavaravägede inspektori
korraldusse, pataljon formeeritakse 8-roodu-
lises koosseisus Tartus. See oli ka kõik.

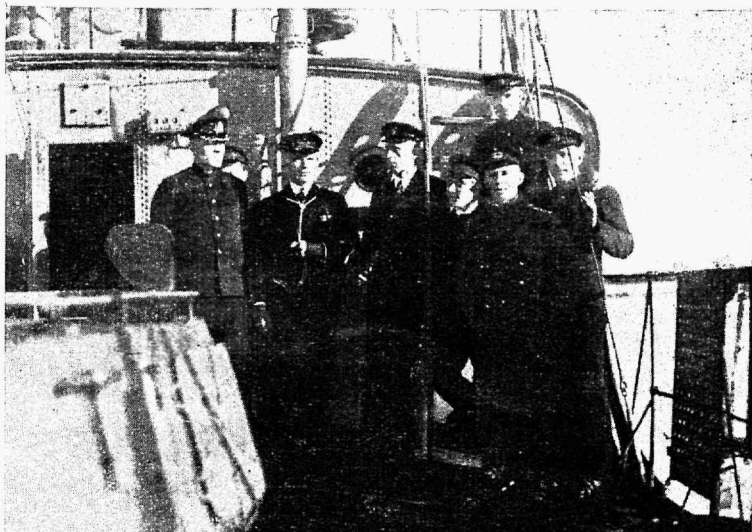
Kuna hulk mehi oli juba kohal ja viivi-
tamine ei lõotanud ka midagi head, siis asu-
ti Eesti Tagavarapataljoni formeerimisele
esialgul ilma formaalse asutamisoata. Esi-
mene käskkiri pataljonile ilmus pataljoni-
ülema aj. k. t. st.-kapl. Grossi allkirjaga 18.
septembril 1917. a. 15. oktoobrist alates juh-
lis pataljoni polk. J. Rosenbaum.

24. septembril ilmus viimaks Põhja rinde
ülemjuhataja kindral Tšeremissovi käskkiri
8-roodulise Eesti Tagavarapataljoni formeeri-
mise kohta, milleks kästi ärakasutada Tar-
tu koondatud eesti sõjaväelasi ja rinde ta-
gavaraosade eestlasi — ohvitseri ja sõdureid.

Ühtlasi kästi Eesti Tagavarapataljoni juu-
res moodustada ja väljaõpetada meeskond
kavatsetava 2. Eesti Polgu jaoks, lubades
selleks Ülemjuhataja kaasabi rindel viibi-
vatest polkudest välja nõuda eestlasi ku-
ni 50%.

Kuna seega kaua aega kestnud püüete
järele 2. Eesti Polgu formeerimine veel jäi
lahendamata probleemiks, saadi vähemalt
Eesti Tagavarapataljonile muretseda eluõig-
us, mis tähendas uut edusammu eesti väe-
osade loomise teel.

Pataljon paisus koosseisus ettenähtust
peagi palju suuremaks. Nii oli detsembri-

Miiniristleja „Vambola“ ohvitseri Vabadussõjas.

kuu algul 8 roodu asemel pataljonis 20 roodu
(umbes 200 ohvitseri ja 8000 sõdurit).
Suurem osa sõdureid tuli pataljoni XII ar-
meest.

Kui Eesti Tagavarapataljoni asutamisoa
nõutamine nõudis palju tööd ja vaeva, siis
kerge ei olnud ka pataljoni tegelik formeeri-
mistöö, kuna see teostus erakordselt raske-
tes tingimustes.

Vene sõjaväe üldine laostumine ei võinud
paratamatult jätta mõju avaldamata ka Ees-
ti Tagavarapataljoni koosseisule, kus enam-
lus leidis teatud kõlapinda.

See oli tol ajal paratamatu nähe, eriti
veel siis, kus distsipliini langust ja korrala-
gedust püüti tekitada ja arendada sihilikult,
nii nagu see aset leidis ka Tartus.

Võõrarahvuslik Tartu Tööliste ja Solda-
tite Saadikute Nõukogu Täidesaatev Komi-

Vaenlase suurtükimürskudest purustatud Lilva
kõrtsi hooneid Petseri lähedal.

tee ja Tartus viibiv täielikult enamlastunud Läti Tagavarapolk panid kõik oma mõjuvõimu maksma, et tekitada raskusi Eesti Tagavarapataljonile ta formeerimistões ja et hävitada pataljoni rahvuslikku meelsust. Et see neil aga täielikult korda ei läinud, tõendab juba see, et Eesti Tagavarapataljon 21. novembril korraldas mõjuva meeleavalduse Eesti Maanõukogu toetamiseks ja et vahetult Täidesaatva Komiteega ja Läti Tagavarapolguga jäi kogu aeg teravaks.

Tartu Tagavarapataljoni suuremaks teeneks jääb see, et tema kaudu koondus rohkemavaliselt eesti sõjaväelasi kodumaale, ja et ta mõjuvalt kaasa aitas võitluses korraldajaduse vastu ja kodanikkude julgeoleku ning varanduse kaitsel. Selleks saadeti pataljonist kaitsesalgad laiali mitmesse Lõuna-Eesti maakonda.

Pataljoni formeerimisel on silmapaistev aukoht pataljoni ülimal polk. J. Rosenbaumil, kes rakendus sellele ülesandele kogu oma suure energiaga ja tulise rahvuslusega.

Olgu siinkohal toodud üks tema iseloomulikkumaist käskkirjadest, mis antud uue, 1918. a. saabumisel:

„Tagasi vaadates möödunud aastale näeme, et see meie Eesti sõjaväele ja tagavarapataljonile ei ole olnud just mitte täieline õnneaasta. Ei olnud kõigepealt sellepärast, et suurvenelased kuidagi moodi ei tahtnud sallida meie kokkukogumist kodumaale. Meie eesti mehed olid nende meelest ikkagi alamt sorti kui nemad ise, ja nad kartsid seda, et kui eesti soldatid tulevad oma kodumaale, siis saab meie rahvas kätte tubli jõu ning toetades oma poegade ja vendade, teise sõnaga öeldes Eesti sõjaväe, jõe peale saavad endale nõudma iseseisvust ning niiviisi võib orjast ja alamast vast niisugune peremees saada, kui tema endine isand. Et aga niisugune asi ei võinud meeldida isandale — on igale ühele selge ja sel põhjusel tehtigi takistus meie Eesti polkude asutamisele venelaste poolt niipalju kui see veel võimalik oli... Alles 18. septembril tuli luba tagavarapataljoni formeerimiseks ja sest saadik said ootavad mehed kord omale seadusliku aluse. Selle aluse põhjal võis pataljon omale tarvilikke asju nõudma hakata, mida ta seni ajani mitte teha ei tohtinud. Hädad ja vaevad jäid aga kestma edasi, sest nõutud sai küll kõike mis tarvis, aga kättesaamiseks tehti igalt poolt kõiksuguseid takistusi. Kõigi suurte püüd-
miste peale vaatamata inimeste elu pataljonis tehti meile pahasoovijate poolt võimalikult mõrudaks, et siis näidata, nagu oleks teenistus rahvuslikkudes polkudes palju halvem, kui suur-vene omas. — Inimesi tuli aga iga päev vene polkudest juurde ja nende arv tõusis 8000, aga pataljon jäi vana moodi 8-rooduliseks ja varustust lubati ainult 2000 mehe jaoks, sellele vaatamata, et mitmed palved ja nõudmised said sisse antud pataljoni polguks tegemiseks. Niiviisi pataljon oma väikse jõuga peab

üleval neli korda rohkem inimesi, kui pidada võiks. Et see väga raske on, saab igaüks aru. Ning teate väga hästi, kuidas ruumipuudusel inimesed üks üheteise peal maganud.

Meie läbisaamine naabrite lätlastega ei olnud just mitte kõige parem. Üleüldse eestlane lätlastega ei ole eluilmaski kõige paremini läbi saanud, aga Tartus lätlaste poolt tuli ette päris lubamata asju. Kõige esite jõu varal pigistasid meie naabrid meid välja korteritest, mis läbi paljud roodud sattusid suurde kitsikusse. Siis tuustisid nad oma ninad iga ühe meie asja vahele, mis läbi meie pataljoni ja teiste polkude formeerimine väga palju kahju sai. Ülepea lätlased pidasid end üleval Tartus mitte kui sisse rännanud võõrad külalised, vaid kui peremehed, sellele vaatamata, et ainult meie, eestlased, siin üksi peremehed oleme.

Poliitiline vool puudutas kõvasti ka meie pataljoni elu, ja, nagu seda ju eluilmaski ei ole, et kõik inimesed oleksid ühe temperamendiga, sellepärast ka siin on salk inimesi väga kärede peadega. Neid on 8000 seast 200 ümber. Teised — suurem jagu inimesi on kõik sügava järelemõtlemisega revolutsiooniline rahvas, kes mõistavad lugu pidada nii oma kui ligemiste vabadusest.

Niisugust väikest pilti näeme, kui tagasi vaatame pataljoni 1917. aasta elu peale.

Käesolev 1918. aasta saab olema veel kirjumaks minev. Seda kuulutavad ette kõik tundemärgid. Poliitiline elu on Venemaal väga sassis ja sakstas-
tel ei ole ka sugugi himu koju minna, sellele vaatamata, et Vene valitsuse esitajad selleks kõigest jõust tööd teevad. Sellepärast, väga hästi võib olla, et meie isad, emad, vennad ja õed, kelle teenistuses meie oleme, võivad tarvitada meie jõudu —
m e i e k a l l i k o d u m a a i s e s e i s v a k s k u u -
l u t a m i s e k s. Meie, eestlased, ei tohi jääda tulevikus mitte ühegi teise rahva alamaks ega orjaks, meie maal tohib olla peremeheks üks Eesti rahvas, aga mitte keegi muu. Meile võib seadusi välja töötada ainult Eesti Asutav Kogu, keda meie peame kaitsma kui silma tera, sest kui see on ära rikutud, siis oleme pimedad ja meie elu saab juhtima keegi võõras, kes meiega ümber käib muidugi kui võõrasema.

Las' olla meil lahkuminekuid poliitiliste parteide vahel — see ei tähenda midagi, sest meie oleme ikka eesti vennad ja saame omi asjadega eneste vahel jälle toime, aga meid ei tohi keegi võõras juhtida. Võitlus poliitiliste parteide vahel on ju kasulik, sest selles seisab kõik elu. Kui käremeelseid ei oleks ja tuksuks paljait üksainsus vaade, siis tuleks peale uni ja inimesed jääks magama. Ühes asjas peavad aga kõik poliitilised voolud kokku hoidma, see on meie rahva ja kodumaa armastuse küsimuses ja tema hää käekäigu eest hoolitsemises. Kes töötab nii, et sellest meie rahvas ja kodumaa kahju saab, see on ju rahva äraandja — juudas, ja niisuguseid meie oma keskel sallida ei tohi.

Soovin õnne teile kõigile, sõbrad, meie kalli kodumaa ja rahva kasuks töötamiseks. Käesolev aasta peab andma meile vaba Eesti! Meie ise oleme oma õnne sepad ja sellepärast ärgu mingu sepapajast enne, kui töö valmis on tuhtud. Nooruse aeg on ainult üks kord elus ja kui see aeg saab mööda saadetud mõistmata tegudes ehk laiskuses, siis saab olema vanaduses ainult ahastus. Jõudu tööle!“

Tallinna Üksik Eskadron Puikele jaama vallutamisel.

Vabadussõda on üksikute lahingute ja episoodide ahel, kus tihti hädaohtlikkus vaheldus lõbusa episoodiga. Paljud juhused on juba jäädvustatud, kuid paljud ja paljud on vajunud unustusehõlma.

Vabadussõja üksikepisoodidel on palju sarnasusi, neis peegeldub üldine vabadusvõitlejate meeleolu ja tihti näib nagu oleks neid üksikepisoodide sooritanud vaid üksik isik, või ühise eeskirja põhjal, kuid tegelikult, ei teatudki, et kusagil mujal on just samuti toimitud. Iseäranis selgesti ilmneb see vaenlase „sissevedamises“. Kus aga vähegi avanes võimalus, seal püüti vaenlast, „altvedada“, pannes teda uskuma asja tõepärasuses. Muidugi tunti enese üleolekut, olgugi vahest ehk alateadvuses, ja selle üleoleku tundega saavutati oma siht.

Üks sarnaseid juhuseid leidis aset L ä t i m a a l, P u i k e l e jaamas. Tallinna Üksik Eskadron oli siis komandeerituna 6. polgu juures ja asus Asti järve taga. Enamlasi oli sunnitud samm-sammult taanduma, kuid ikkagi püsis väeliin veel kõvana. Eriti soodsaks tegi neile siin kaitsemise Heinaste-Volmari raudtee, millele nad toetusid.

24. mail 1919. aastal 6. jal. polgu operatiivstaabis oli järjekordne nõupidamine. Koos olid 6. polgu ülem kapten Tallo, ta abi kapten Jürman, soomusauto „Vanapagan“ ülem kapten Feofanov, Tallinna Üksiku Eskadroni ülem leitn. Foelsch ja leitn. Mitt.

Pika mõtetevahetuse järgi jõuti veendumusele, et on vaja lõigata raudteeliin läbi, see kindlasti avaldaks halvavat mõju enamlastele ja annaks võimaluse soodsamalt edasitungida. Sobivamaks kohaks näis selleks olevat Puikele jaam, mis asus staabist vast mõne kilomeetri kaugusel. Jaama ja väeliini vahel lautas pehme, pea läbipääsmatu soo, kust vaid jalgradu pidi olla võimalik liikuda jala.

„Kui öösel salaja hiilida läbi soo ja siis äkilise löögiga vallutada Puikele jaam? See oleks minu arvates teostatav,“ ütles lõpuks kapt. Tallo.

Idee meeldib kõigile, see on veidi närvekõditav ja ühtlasi huvitav seiklus.

„Aga kes selle teostab?“

„Leitnant Foelsch oma eskadroniga!“

Tallinna Üksik Eskadron evis hea lahingkuuluse ja oli nii mitme ja mitme julgustükiga tulnud toime. Ta oli järjest ühe väeosa juurest teise juure lähetatud, kus parajasti oli abi kõige vajalilisem.

„Kuis on, arvate toime tulevat selle numbriga?“

— „Katsume. Hobused jäävad muidugi maha ja jalgsi läbistame soo, eks siis näe kuis asjad arenevad?“ vastab kohe Foelsch teorõmsalt.

„Aga kes tunneb jalgradasid? Ilma juhita on võimatu, eriti veel öösel seda mädasood läbistada?“

Tuleb paar lätlast võtta teejuhtideks.

Tont neid siinseid lätiasi teab, näivad olevat kõik kas punased, või poolpunased, igatahes suurt sõbralikkust nad küll üles ei näita, tähendatakse.

Teejuhtide leidmine ei ole sugugi kerge ülesanne. Viimaks poolvägisi ikka saadakse paar meest. Loomulikult ei taha ju ka rahulik kodanik enast vabatahtlikult seada kuulide alla.

Keskööl asub eskadron jala teele kolmes kolonnis. Esimest kolonni juhib ltn. Foelsch ise, teist allohvitser K. Sepre ja kolmandat allohvitser P. Veiman.

Kõige ees sammuvad teejuhid, nende kannul ltn. Foelsch, revolver käes. Teejuhtidele seletab ta, et kui märkan, et meid vaesti jubite või kavatsete enamlaste kätte mängida, siis... ja näitab paljutähendavalt revolverile.

Mehed on hirmunud juba üksi seikluse hädaohtlikkusest ja see ähvardus paneb ka nende hääle värisema vastamisel, et teed tundvat nad hästi ja enamlastiga polevat neil midagi ühist.

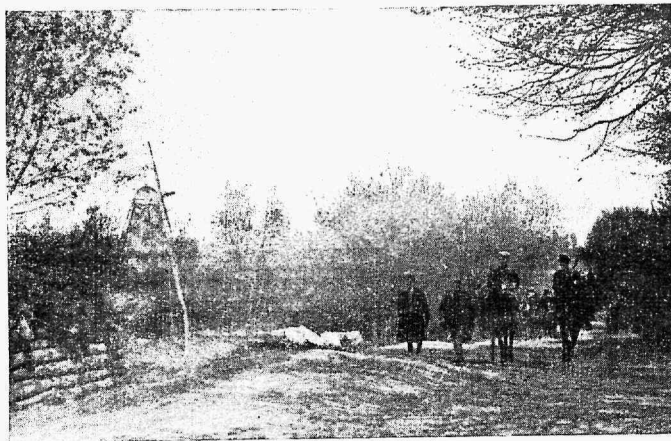
1919. a. kevade oli varajane. Päevad olid kuumad, kuid öösel oli tihti vägagi jahe, nii ka toitel 24./25. mai ööl. Kolonnid kadusid uttu ja raske oli näha eelsammuvat meest. Kohati oli tunne, et nagu käiks nahksillal, sest vajuti üle sääre pehmesse samblasse ja jalgade töstes lirtsus vesi. Pea olid jalad ja riided märjad, külm ja närvid panid nii mõnegi mehe hambaid lõgistama... Hoiti igasuguse müra eest, kuid ka vee lirtsumine ja relva kolksatus näis olevat kohutavalt lärmikus. Tundus, et kui nüüd enamlasted ei kuule, siis peavad nad küll olema kurdid. Pealegi häiris haneareas marssimine. Enamlasil oleks sooserval tühine asi olnud kolonni tulealla võtta ja hävitada. Oli tunne nagu oleks olnud kotis, polnud ju võimalust soos lahingseisukorda asuda, võis ainult liikuda teerajal.

Enese rahustamiseks aga arvati, vaevalt enamlasted siit üle pehme soo ootavad rünnakut ja veel öösel. Oli ju senini kombeks sõdida vaid päeval.

Pikkamööda kerkib maapind ja soo taandub. Kõik tunnevad julguse ja enesekindluse taassaabumist, kuid samas kõlab kõiki häiriv hõige:

„Stoi! Kto idjot?“ (Seis! Kes tuleb?)

Soo ummistus ja oma abituse tunne aga ei ole veel täiesti haihtunud; mehed, tundes kindlat maad jalgade all, paiskuvad ilma käsuta silmapilkselt ahelikku ja avavad arvatava vaenlase pihta tule. Ka enamlasted ei jää võlgu ning tulevahetuses saab surma reamees Tulmin, pärit Läänemaalt, Teenuselt. Teejuhid, kuulnud pauke, kokkusid, hüppasid teelt kõrvale ja otsesed teed porisesse kraavi, kuhu vajusid kaelani, ning karjusid ahastavalt appli. Suuri vaevu suudeti neid veest ja porist välja tirida, kuid see porivann oli mehi rahusta-

Tallinna Üksik Eskadron ja 6. jal. polgu ratsakomando teel Puikele jaama vallutamisele juunis 1919. a.

nud, kokkupõrke möödudes olid mehed muutunud palju tragimaks.

Enamlased olid siiski sood pidanud silmas, teades vist jalgrada, ja pannud välja valvetõkke. Viimane oli aga liiga hooletult täitnud oma ülesandeid; ta märkas vaid siis lähenevat hädaohtu kui oli juba ümberpiiratud. Vahtkonnas oli neli sõdurit ja üks oli isegi enamlaste polgu komitee esimees...

Ootamata rünnak oli seega ebaõnnestunud ja olles teadmatuses enamlaste jõudude suurusest ning taandumistee hädaohtlikkusest loobuti minevast Puikeli jaama peale.

Vangidelt saadud andmeil ja ka üldise pealetungi vajadusel otsustati hommikul siiski vallutada Puikele jaam lahinguga. Järgmisel päeval kell 12 algaski uus vallutamisretk.

Maanteed mööda oli Puikele jaam umbes 6 kilomeetrit ja see oli ka ainus tee pealetungiks. Sellest refkest võtsid osa: Tallinna Üksik Eskadron ltn. Foelschi juhatusel, Soomusauto „Vanapagan“ kapten Feofanovi juhatusel ja raskekuulipilduja rühm, paigutatuna veoautole, leitn. Mitti juhatusel.

Soomusautol ja veoautol oli teel raskusi: enamlasted olid maanteele langetanud puid ja ehitanud igasuguseid barrikaade, millede kõrvaldamine oli aeganõudev. Pikkamööda liigub see killavoor edasi ja imestus üha kasvab. Enamlasi ei ole kusagil veel näha. Kas nad on taandanud või ootab meid mingi lõks. Oleme jõudnud pea kilomeetri kaugusele jaamast, kui silmame ühel mäel enamlaste jõuku. „Vanapagan“ avab oma kuulipildujaist neile tule. Jõuk põgeneb kabuhirmus, nende pagemine on nii väle, et ratsanikud neile järele ei jõua...

On karta, ehk enamlasted jooksevad jaama, sellepärast leitn. Foelsch läkitab kümnekond ratsanikku teele ette.

Peagi on jaam meie võimuses. Jaamas on küll trobikond punaseid, kes aga vastu ei hakka ja endid vabatahtlikult annavad vangid.

Seega on jaam vallutatud, raudtee läbilõigatud ning ülesanne täidetud. Kapten Feofanov ja leitn. Foelsch tõttavad jaamahoonesse. Seal on vaid paar jaamateenijat ning telefonipreili... On kohe näha, et meid on piki-silmi oodatud.

— „Kus asuvad enamlasted?“

— „Enamlased põgenesid siit juba öösel, kui oli laskmine, osa neist suundus Volmari, osa Lemsalu peale,“ on preili vastus.

— „Ja kes olete teie ja mis teie siin teete?“

— „Mina teenin raudteel telefonifina!“

— „Miks teie siis enamlastega ei läinud kaasa?“

— „Mina peaksin punastega kaasa minema? Ei seda ole. Ootasin vaid

millal nad siit ükskord ometi pagevad. Ööst saadik ootan teid ja ei jõudnud ära oodata. Ei võinud aimata, miks te kord juba ei tule. Olen kõiksugu mõtteid äramõelnud.“

— „Kui teie siin nii kaua olete teeninud, vast teate siis ka mõne juhtiva komissari ja ülema nime?“

— „Mõnda ikka tean, kes siit Volmariga telefoniga kõnelesid.“

— „Kas Volmariga on ühendus alles ja kas võib Volmariga rääkida?“

— „On küll alles; soovite ma kutsun välja?“

— „Oodake, preili, vähe, kuulame mõned vangid enne üle, siis on huvitavam kõnelda, kui oled teadlik siinseis oludes, sõnab kapten Feofanov.

Telefoni juure paneme igaks juhuseks paar sõdurit valvele, olgugi et preili näis vihkavat punaseid, aga ettevaatus ei ole kunagi liigne, eriti veel sõjas. Vangide ülekuulamine läheb libedalt. Seletatakse puhtsüdamlikult kõik, mis teatakse. Peatselt on selge pilt üldisest olukorrast, on teada, mis sugune komissar taandus Volmari, missugune Lemsalu poole. Ka ligi paarkümmend juhti ja komissari teame nimepidi.

Lõpetades ülekuulamise sõnab kapten Feofanov: „Teate, Folsch, nüüd kutsume Volmari välja, mina mängin komissari ja nõuan endi evakueerimiseks Volmarist rongi välja. On nad lollid ja saavad, võtame üle; ei saada, — saab muidu nalja!“

— „See on ju ülitore mõte, katsetame.“

Telefonipreilile asja äraseletades, satub viimane vaimustusse ja peatselt ongi ühendus Volmariga käes. Kapten Feofanov nõuab jaama komissari telefoni juurde. Preili teadis, keda tuleb paluda. Algab üks huvitavamaid kõnelusi.

— „Siin, Puikeli jaamast kõneleb komissar see ja see.“ (Nimi kahjuks ununenud).

— „Siin Volmari jaama komissar. Mis on?“ „Saatke meile siia evakueerimise otstarbeks üks rong,“ nõuab kapten Feofanov...

— „Ei tunne Teid isiklikult, kas telefonipreili on seal, andke toru temale üle.“

Preili võtab toru üle ja tõendab nii veenvalt eelmise kõneluse tõepärasust, et Feofanov ja Foelsch hakkasid vist isegi uskuma, et nad on enamlaste komissarid.

Preili kõnelus tekitab ta vastu nii hea meeoleolu, et oleks tahtnud teda kohe selle eest tänutäheks kallistada. (Oli pealegi haruldaselt nägus preili). Kahjuks on selle tubli ja tragi preili nimi ununenud ja vaevalt kunagi õnnestub talle veel kord isiklikult tänu edasi anda selle väärtusliku kaasabi eest. Ta enesevalitsemine ja käitumine olid otse eeskujulikud. Volmari komissar ei saanudki teisiti kui pidi uskuma kõneluse tõepärasust. See telefonipreili oleks väärt olnud mõnda risti saama.

Kapten Feofanov jätkab oma poolelijäänud kõnelust.

„Seltsimees, komissar, valged tungivad ägedalt peale, meil on siin veel 200 tääki, osa jooksis öösel Volmari poole ja vast tund poolteist suudame valgeid kinni hoida, mul aga on siin Puikele jaamas suur ladu varustusega, see tuleb äraevakueerida, saatke meile kohe rong järgi, muidu oleme kõik kadunud.“

— „Kui kaugel on valged?“

— „Umbes neli kilomeetrit.“

— „Oodake veidi telefoni juures,“ tuleb Volmarist vastus. Kapten Feofanovi vene keel ja kõne olid avaldanud oma mõju.

Ootame põnevusega tagajärgi. Erutus tõuseb kõrgema kraadini. Kas õnnestub rongi väljameelitada või mitte, süda taob nii kõvasti, et löögid on kuulda. Oleme kolmekesi hasartis, telefonipreili nägu on otse põnevuse peegel. Ta mängib ju kaasa mängus. Sarnane tunne võib olla jahimehel ja õngitsejal erakordse saagi juures.

Aeg venib tigussammul. Sekundid on nagu tunnid. Kas õnnestub või mitte? on ainult mõttes.

Telefon kutsub viimaks. „Rong saadetakse kohe välja!“ on lühike teade. Ainult kümme minutit kulus komissaril rongi väljastamiseks.

„Preili, võlgneme tänu vaid teile, et enamlased kingivad meile rongi!“ Rõõm on suur. Preili silmad säravad. Tal on üpris hea meel.

Nüüd vaja rong väärrikalt võtta vastu. Kiiresti on ka sõjaplaan koostatud:

Eskadron paigutatakse jaama ette metsa ja see suundab oma kuulipildujad ning püssid rongile. Raskekuulipilduja rühm jääb otse jaamahoone taha, „Vanapagan“ aga sõidab Volmari poole ja jääb valvele ülesõidu kohale. Rongi jaama jõudes sõidab ta otse raudteele ja suunab oma kuulipildujad rongile. Kui aga peaks rongi meeskond enneaegselt taipama hädaohtu ja katsub tagaspidi põ-

Meie soomusauto „Vanapagan“.

Seisavad ees (vasakult) leitn. A. Kullbusch, al.-polk. N. Reek, kapt. K. Tallo, kapt. Feofanov.

geneda, siis ka seks puhuks on varus takistus. Üks väike sild mineeritakse, et seda rongi taandudes purustada. Igal juhul on ta löksus ja meie. Tegevuse alustamiseks pidi kapten Feofanov andma ühe lasu revolvrilt. Kõik on valmis.

Preili on ihu ja hingega selle ürituse juures ja ta annab veel head nõu:

„Jaama ülem ja roopaseadja peavad rongi tulekul väljas olema, muidu tekib kahtlus, et jaam on juba jäetud maha. Riietuge raudteelasiks ümber!“ Peatselt on raudteelaste vorm Foelschil ja Feofanovil seljas ja nad ootavad rongi saabumist.

Kõrvaltvaataja märkaks tingimata, et jaamaametnikud on veidi närvilised, jalutavad kärsitult edasi-tagasi ning vahivad alalõpmata Volmari poole.

Viimaks ometi on märgata veduri suitsu.

„Tuleb.“

Kulub vast kümme minutit veel enne kui rong tasase käiguga sõidab jaama sisse. Vedurijuht vahib vedurilt, ta on vist hämmastunud, nähes tundmatuid ametnikke, ka vaguneist vahivad mõned punaväelased.

Kapten Feofanov tõmbab kiire liigutusega revolvri taskust — ja lajatab üksik pauk!

Samas avab eskadron tule, soomusauto sõidab raudteele. „Käed üles! Vaguneist välja!“

Nobedalt täidetakse käsk. Rong on vallutatud. Ilus saak — vedur tendriga, üks klassivagun ja kuus kaubavagunit ja kaheksa vangi!

Ltn. Foelsch tõttab telefoni juurde; võtab Volmariga ühenduse ja palub komissari telefonile ning tänab Eesti Vabariigi nimel lahke kingituse eest.

Komissar aga ei ole põrmugi vaimustatud, läheb labaseks ning kvitteerib vaid ühe sõnaga: „Svolotš!“ („Tõbras“).

See ajab kapten Feofanovi vihale, ta haarab telefonitoru ja sõimab komissari põhjalikult läbi. Inimene peab oskama taluda väärrikalt üpardusi...

Vahva telefonipreili aga puskab nutma. Pingutus oli suur. Trööstisõnadele vastas vaid: „Va-

bandage mind, ma nutan vaid heastmeelest!“ Samas asuti ka „soomusrongi“ formeerimisele. Eskadronis leidis sõdur, nimega Kranich, kes vedurijuhina oli sõitnud varem, nii et juhi küsimus oli lahendatud.

Varsti sõitis „uus soomusrong“ Volmari poole, appi 6 polgu I ja II pataljonile, kes olid rünnakul

Volmarile. Puikeli jaama vallutamine, rongi väljameelitamine, hilisemad telefonikõnelused Volmariga, olid sealsele enamlasile nagu torge erilase pessa, mis kutsus seal esile paanika. Volmari langes järgmisel päeval. Seega on ka Puikeli jaama sündmustel oma osatähtsus Volmari vallutamisel.

A. H.

Garibaldi.

Kalevlase Erich Altrofi (VR II/3) mälestuseks.

Ed. Pahv VR II/3.

Ta oli üks neist paljulist noorist kooliõpilasist, kes oma tegudega löid kuulsusrikkamaid sündmusi Vabadussõjas. Saades Rummu mõisast Harjumaal, esimeste lahingute ajal, jaanuaris 1919. a., omale laia äärega kaabu, nagu neid meil kannavad skaudid, ja mille vasakul küljel ilutses ka veel sulest tutt, omandas ta peagi oma kaasvõitlejailt hüüdnime — Garibaldi. Kuigi vahepeal pidi selle tähelepanuvääriva kaabu vahetama Eesti sõduri korraliku vormimütsi vastu, ei saanud ta mitte lahti tolle kuulsa sõduri ja väejuhi nimest, see jäi talle kuni surmani.

Kuulus too noor vabatahtlik õppursõdur Kalevlaste Malevas n. ö. luurajate raudvara hulka, alates Malevasse astumise päevast. Ta ei puudunud peagu üheltki luureretkelt. Omale kahele alati harkisolevale jalale ja nende vahel hoitud püssile toetudes, tuletas ta oma tugeva kehachitusega meelde tuultes vintsutatud jändrikku rannamändi. Kuid keegi meist ei kuulnud et tema oleks kunagi olnud väsinud või koguni haige. Ja nalja, seda kuuldi temalt kui külluse sarvest, alati tabavat, kuigi vahel õige mürgist. Sakslasi, eriti paruneid ja veel landeswehrlasi, ei sallinud ta silmaotsaski.

Mäletan juhust, kus üks meie sanitarie, vist viuldaja E. Loo, sidus Bergshofi lahingu järele 26. juunil Lätimaal käest haavatud landeswehrlast. Juhtusin sealt mööduma koos Garibaldiga. Viimane hüppas äkki minu juurest haavatu landeswehrlase juure.

„Sarnaste peale ei raisata eestlaste vähest sidumismaterjali,“ kääras ta sanitarile ja täiendas oma lauset püssilae põrutamisega. Kuid oma kaasvõitlejate vastu oli ta äärmiselt hell, isegi vast lapselikult õrn. Kui ühel lunrekäigul Kuusalu all jaanuaris 1919. a. teadmata jäi kadunuks ja arvatavasti vaenlase kätte langes vangi noor, alles liinile saabunud aga vahva koolipoiss Bachmann, siis Garibaldi nuttis.

Pihkvas, juuli keskpaigu, olid tal juba paberid faskus — sõjakooli minemiseks, kuid hoolimata kaasvõitlejate ja sõprade soovitamistest ja ergutamistest, ta ei lahkunud liinilt.

— „Mind on siin ikka vist enam tarvis, kui seal, ja keset ägedamaid lahinguid seljataha minna võivad ainult memmepojad,“ — ja minu poole pöördudes päris ta. „Ütle sina, Pahv, kas olen mina üks neist? ...“

Ei, „memmepoeg“ ei olnud Garibaldi kaugeltki mitte. Aga meie kõigi üksmeelne otsus oli, et tema peaks tingimata minema sõjakooli, sest sarnaseid juhte, lahingutules juba karastatud, vajab meie noor sõjavägi siis kõige enam. Sest polnud suurt kasu noortest, ilma tegeliku liinielu kogemusteta juhtidest.

Ka surmas jäi Garibaldi truuks põhimõttele... enam surra kui taganeda. Oli üks lahinguid augusti keskpaigu 1919. a. Velikaja kallastel, kui meie maleva võrdlemisi väikearvulised ja siia-sinna laialipaisatud roodukesed vaenlase tugeval survele olid sunnitud taanduma. Ia kui meie ainus soomusauto relvade rikkimineku tagasitõmbus, siis seadis Garibaldi oma laia rinna vastase kuulipildujale märklauaks... Ta asus üksi maanteel püsti vastast tulistama ja nii mõnegi vaenlase hingeke rändas igavikku Garibaldi kindlakäeliselt sihitud kuulist tabatuna.

Saatus ent oma kõikvõimsa tujukusega oli tulnud aga siin otsusele, et Garibaldi mõõt on nüüd täis, lahkugu nüüd ka ise. Mõni hetk hiljem, samas maanteel, tabas teda vastase kuulidevalang. Kanget meest aga siiski veel ei tapnud esimesed kuulid, vaid ta eluküünal kustus alles teise, kolmanda kuulidevalangu järele.

*

18. augustil varahommiku/ sõitis Kalevlaste Maleva Sangastest välja rindele. Seekord olid mehed õieti ja kaunis põhjalikult saanud tunda puhkusemõnu — raske töö järele. Vanad tuttavad kohad siin, eelmisest mõnepäevalisest peatusest, suutsid ergutada rõhutatud meeli. Oli tehtud ka „utsinat“, kurameeritud külaneidudega, külastatud pereemandaid esimese uudse leiva tegemisel, kastetud end mõisa tiigi jahedas vees peale palavate heitluste jalgpallivõistlusil, ühe sõnaga — igati suudetud end karastada ja väljapuhata.

19. augustil õhtupoolikul olime tagasi Pihkvas. Diviisi staabis oli parajasti kaalumisel edaspidine võitluskava ja rinde võimalik kujunemine. Kõikjal väeosades andis end tunda taganemisaegne põnev meeleolu. Ja selles õhkkonnas tuli kalevlastel oodata oma uut ülesannet. See hakkas rikkuma meeste tuju.

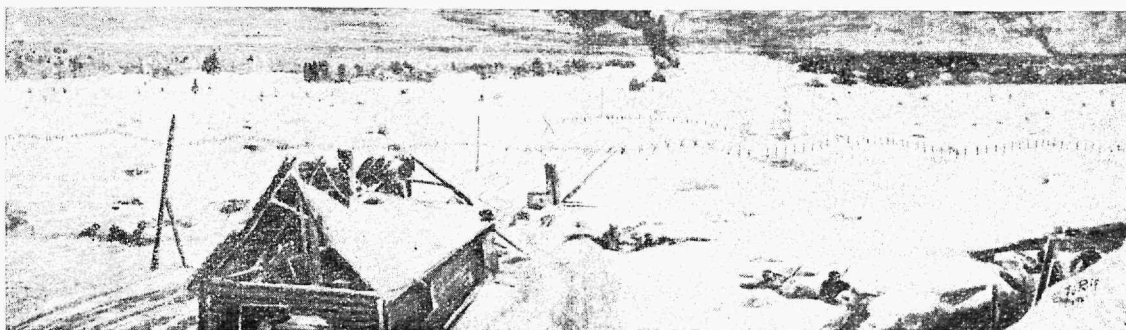
Polgu meeste hulgas kuuldus siin-seal sosistami, et mitte enam sõdida Venemaal! Üksikuid kihutustöötegijaid sõja vastu leiti 6. ja 7. polgu sõdurite hulgas. — Need „pahad vaimud“ nabiti, ühe juurest leiti koguni 6000 rubla tsaariraha. Nad toimetati kindlamsse kohta, kust nad enam ei saaks rikkuda teiste meeleolu.

Lühikese reservis olemise järele Polkovoil jaamas sai Maleva käsu liikuda liinile lähemale. Kuid

meie mehi vaenlase mitmekordsete ahelike vastu. Pisut ristles meie soomusauto. Sel oli korras vaid üks kuulipilduja, ka kahur oli täiesti elujõuline, aga puudus vastav laskemoon selle jaoks.

Garibaldi oma maakuulajate salgaga oli mütanud siin maanteekraavis juba õige tublisti. Ent mõni hetk enne minu saabumist oli ta saanud haavata. Tema initsiatiivil pidasid meie mehed vaenlase rünnakule mõne aja vastu, püsti soomusauto varjus ergutas ta oma kaaslasi, võttes ise vastaseid kirbule. Sundinud ka korraaks vaikima vastase kuulipilduri, aga lõpuks vaikis ka ise, toetades nüüd, minu saabumisel, oma haavatud ja valust roidunud keha vastu soomusauto kuumakskõetud terast. Päevapalavus on omakorda kütnud õhu saunaleitsakuseks, tilka vett vajab Garibaldi. Seda

J. Riisi akvarell.

Meie kaitseliin Narva kaitselahingute ajal 1919. a. lõpul.

juba paari päeva pärast, 25. augusti õöl, algas vaenlane suurte jõududega pealetungi, nii et Maleval tuli mõnevõrra korraldada omi positsioone võitlusvõimelisimaks. Meie patarei ei jõudnud meid aidata kuigi palju, vaatepunkt oli liiga kaugel ja seetõttu tuli mittetabav. Meie kaitserihma hävitades Võdra küla juures, paikusid punased üle Velikaja ühe läti ja ühe vene polgu kes kohe kiiresti läbimurdekohalt endid hakkasid laiendama mõlemale tiivale ja nii kiiluna üha edasi tungides haarasid ümber meie tiivapealsed roodud. Punaste laiviini kinnipidamiseks saadeti välja kõik reservid — paarkümmend meest jalamaakuulajaid ja üks rühm 4. roodust, peale selle toodi kohale soomusautogi. Aga see kõik ei aidanud auku kinni top-pida, punaseid oli liiga palju ja meie liin õige hõre, kohane ainult valveks, aga mitte kaitseks. Ja jõe valve kalevlastel oligi ülesandeks, sest punaste ülejõe tungimist peeti vähevõimalikuks.

Seisukord kujunes meile igati kurjakuulutavaks. Pealik O. Tief vabastas ka veel viimase kätputäie reservisolevaid mehi staabi kaitsest ja käsutas need ühes 2. roodu rühmaga abistama hädasolijaid. Olin tookord maakuulajate veltveebel ja mind määrati selle viimse salgakese juhiks.

Umbes verst maad Vorobjevo külast emal nõlvakul võitles kalevlasi meecheitlikult, — kätputäis

ei ole, ja nii närbuvana leian ma oma vana kaas-lase. Ma palun soomusautot haavatu võtta peale.

„Ega see ole mõni surnuvanker!“ — põrutatakse mulle auto laskeluugi avausest. Siis kargas minu hing tõesti täis, et mis kuradi kombed need siis on...

Tuli tegutseda kiiresti. Vaenlase rünnak ähvardas igast küljest haarata meid. Vastupanule ei saanud mõeldagi. Saatsin teised maakuulajad koos soomusautoga ära ja asusin ise koos teise tubli maakuulaja, noore allohvitseri Trankmaniga kraavi mööda kükitades talutama oma kallist kaasvõitlejat. Ta vaid kirus oma häda, et läinud nii räbaltasti!

Vaevalt oli Trankman väljunud maanteekraavist, kui teda tabas vaenlase kuul ja kuulipildujavalang purustas Garibaldi keha. Kolmanda valangu järele vajus vapralt kalevlase Erich Altrofi eluta keha kokku. Teda ei olnud enam.

Nüüd ei jäänud minul muud üle kui jätta laip saatuse hooleks ja asuda toetama haavatud Trankmani, kes vahepeal oli minestanud. Ühtlasi pidime valvsalt jälgima vaenlast, et mitte end lasta tabada ja kui, siis mitte elusana. Nii olime otsustanud Trankmaniga.

Raske oli lahkuda vanast toredast sõbrast ja lõbusast kaaslasest. Aga vaenlane varitseb teraselt,

ta kuulid janunevad üha uute elude ja vere järele. Peame korraks nõu Trankmaniga organiseerida mingi vastupanu. Palavikus sonib mu haavatud kaaslane Garibaldi nime. Ta on üksisilmi kiindunud vaatega teel lamavale kaasvõitlejale... Ent vastupanu on mõtetu. Mu mõistus sunnib tugevamini haarama Trankmani oma kaenlasse. Samal hetkel kostub meile sihitud vaenlase kuulide viigumist... üle peade. Põgeneda oma eluga ja haavatud kaasvõitlejaga!

Garibaldi eluta laip jäi kraavi kaldale tolmuse maantee äärde. Täst ikka enam ja enam kaugenevad kaks ta paremat seltsilist — pisarad silmis.

Kas aimas Altrof ette oma surma? — olen eneselt mitmel korral küsinud. Ma pole ebausklik aga mind paneb mõtlema ikka see asjaolu ja tahes-tahtmata pean jääma uskuma mingit salapärrast, võimsamat... mis käib vaprate ennatsalgavate sõjameeste kannul. — Hommikul saatis ta Vorobjevos'se minu juure korduvalt käskjala, et saatku ma ära tema seljakoti. Minu teada, tal

peale paari puhta pesu seljakotis midagi ei olnud. Saatsin käskjalad laskemoonavoorige rindele tagasi, kuna tema seljakoti aga jätsin komando kütühobusele. Võis olla vast paar tundi enne surma, sai ta ähvarduste abil siiski kätte oma seljakoti.

*

24. augustil tuli Malevale käsk pealetungiks koos teiste väeosadega, et ülemeelik vaenlane peksta tagasi Velikaja jõe taha. Siin arenes meie väeosade koostöö otse ideaalselt. Tungiti vaenlasele kallale küljelt ja seljatagant ning sunniti 3. Läti kommunistliku polgu osad korratuses taganema. Saadi sõjasaaki — kuulipildujaid, püsse ja laskemoona. Demonstratsioon oli õnnestunud. Pimeduse kätte all tõmbusime tagasi oma vanadele seisukohadele. Kuid vaenlane, nähtavasti ärahirmutatud meie vägede ootamata jõulisest vasturünnakust, alles neljandal päeval süandas uued seisukohad võtta sisse.

Pantvangide elust Eesti Tööraha Kommuna all.

K. Luts.

Vabadussõja ajal viisid Eestist taganevad Eesti Tööraha Kommuuna juhid Eestist endaga kaasa pantvange, keda algul Narva vanglates ja hiljem Jamburis ja Peterburis kinni hoiti. Pantvange oli üle 30. Peterburis vangistati samal ajal mind, kuna olin Eesti Ajutise Valitsuse haridusministriks üles seatud. Paari kuu vangistuse järele vabastati meid kõiki Vene võimude poolt.

Vangist vabanemisele järgnes vaevalt kahepäevane vabadus, siis ilmusid ühel ööl minu juurde jälle Tšeka agendid. Jälle keerati korteris kõik ringi, seekord isegi põhjalikumalt kui esimesel korral. Võib-olla sellepärast, et läbiotsimise juures seekord üks „suguvend“, kommunist, viibis. Kuna mul, kui tolleaegsel keemia laborandil ja keemia õpetajal koolides oli mitmeid preparaate kodus, siis otsijaid eriti huvitasid vedelad ained. Leitigi pea pool toopi puhast piiritust ja sama hulk denaturaati. Esimene konfiskeeriti otsekohe ja pudel rändas läbiotsijate taskusse, muidugi ilma miski kviitungita, teine jäeti suurte palvete peale alles. Jälle sõidutati mind autos Gorohovajale nr. 2. (Tšeka asukoht.) Järgnes eimidagi ütlev ülekuulamine ja ülekuulamise protokollil resolutsioon, „hoida kinni kuni asja selgitamiseni“. Seekord oli juba arreteeritute pildistamine sisse seatud, mida kahe kuu eest veel ei olnud.

Sakslased Tšeka vahisõduriteks.

Üllatav oli Gorohovajalt ära Eeluurimise vanglasse saatmine. Ligi 60 vangi, keda Gorohovajalt koos edasi saadeti, koguti vangla sisemisele hoovile, neljanurka, sõdurid astusid neile ümber ja siis algas edasisaadetavate isikute kontroll. Hõigati nimesid ja märgiti isikute arv üles. Lõpuks hõikas saatekomando rühmavanem oma sõdureile kõige puhtamas saksa keeles:

„Alles fertig?“

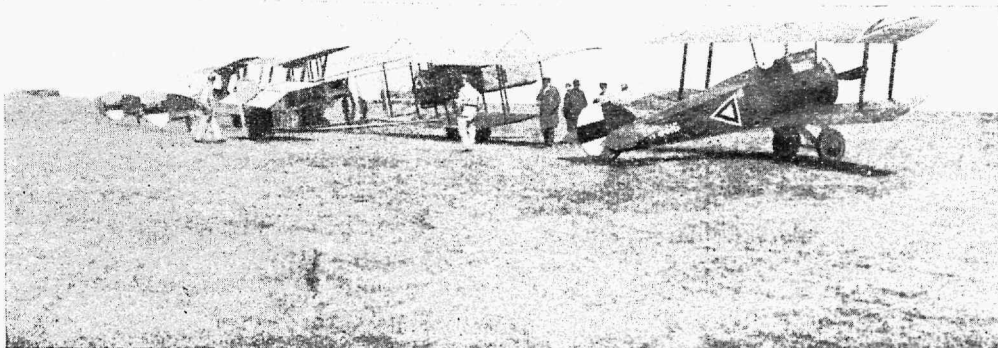
„Noch nicht. Zwei Personen wurden zurück gebracht.“

„Dann müssten Papiere umgeschrieben werden.“

Kui kardetava Gorohovaja hoone väravatest juba väljunud olime ja vangide pikk rong üle linna trammitee hakkas minema, ei läbenud lähineva trammi juht kogu selle pika partii üleminekut roobasteelt ära oodata ja tahtis partii keskelt läbi sõita, käratas salga juht vihaselt oma sõduritele:

„Gib ihm eine Kugel!“

Noh, see vast oli uudis. Enamlaste pealinnas ja enamlaste vangivahtide seas äkki Saksa sõdurikond. Mis see pidi tähendama? Asi selgus voori edasi liikudes. Vangid ja vahisõdurid alustasid peagi juttu ja nüüd selgus, et vahtkonna sõdurid olid Austria sõjavangid, kes Tšekas olid omale teenistuse leidnud. Neid hinnati seal sellepärast,

Meie lennukeid Vabadussõja lõpupäevil.

et nende käest veel polnud vange teepeal ära jooksnud, kuna oma vene meeste käest neid ikka teel mõni ära lippas. Sakslased aga polnud oma eluga kuigi rahul ja ootasid igatsusega kojusaatmist. Valju korralt vaatamata, võtsid nad vangidelt kirju vastu, mida teepeal ühte postkasti lasid, kuigi sarnane teguviis kõvasti oli keelatud. Ülemus ise oli just see, kes kirjad kokku kogus ja postkasti lasi, enne aga ringi vaadates, kas kedagi pealtnägijat pole. Sõdurid teadsid jutustada, et ülemus ise vast hiljuti oli vanglast vabanenud.

Seekord sattusin Eeluurimisvangla üksikkambrisse, mis mulle oli vastuvõetavam kui elu ühiskambris, kus hommikust õhtuni käis jutulaat. Ka võis üksikkambris omaette olles täidest vabaks jääda, kes ühiskambris kohe kallale tükkisid. Ühe nädala pärast kutsuti mind veel vangla kantseleisse, kus leidsin ees trobikonna pantvange, eestlasi, ja nende seas kaks uut pantvangi, härra ja proua Mägi, Peterburist. Meile kõigile anti teada, et meid viiakse Luugasse, ümbervahetamiseks Eestis kinnipeetavate pantvangide vastu. See teadaanne polnud aga muud kui kavalus, sest vahetamist polnud tollal ette näha, meid vaid tahti taltsaks teha ja saatmisel põgenemist vältida. Otto Mägi rõõm vahetamise üle oli nii suur, et tahtis või siinsamas tantsima pista. Oleks ta vaeseke ette aimanud, et tema silmad ei vahetust ega Eestit enam ei näe. Mägi suri toidupuudusest väljakurnatuna Staraja-Russa vangilaagris.

Luuga kontsentratsioon-laager.

Meid oli 12 inimest, kes üpris rõõmsas meeleolus Špaletaja pealt Gorohovajale sammusime ja sealt edasi Balti raudteejaama. Neli vahti oli meil küll ainult kaasas, aga kes meist oleks põgenemise peale mõtelnud, kui oli teada antud, et Luugas järgneb vangide vahetus.

Hoone, millesse meid Luugas linna taha mahutati, oli endine mõisa härrashoone. Sõja ajal oli see muudetud laatsaretiks. Hiljem, revolutsiooni ajal, rüüstati ta kohalike talupoegade poolt tühjaks. Pantvangide jaoks hakati tühjadesse tubadesse narisid ehitama. Töötasid vangid ise. Külmad toad kõeti soojaks õunapuude okstega. Koonduslaagris pidi igaüks tööd tegema. Hommikul kell 6 löödi hoovipeal suurt mõisakella. Kell 7 pidi teevesi olema keedetud ja kell 8 ilmusid tuppa suure lärmi ja kisaga vahikorra sõdurid ja tööde korraldajad kommunistid. Lärmi ja müraga tahti vist vange araks teha ja hõlpsamat sõnakuulmist saavutada, sest pantvangid läksid äärmiselt vastumeelt tööle. Põhjust vastupanekuks oli ka küllalt. Harilikus Vene vanglas anti kätte sama kehv toiduhulk, kuid keegi ei nõudnud selle eest veel töö tegemist, siin aga ei antud mingit lisatoitu, kuid nõuti 8-tunnistist töö tegemist. Pantvangid aga olid juba paarikuulise kinniviibimisega ja nälgjatoidul olemisega juba küllalt väljakurnatud. Mehi pandi omale sauna ehitama, teised pidid lõhkuma maha vanu ehitusi, uut keldrit ehitama jne. Mõisa aias kasvavaid õunapuid puhastati ja lubjati. Vähe hiljem pidid vangid omale ümber hoovi traataia ehitama. Veel üks osa vange käsutati Luuga raudteejaama sõjamoona vaguneid laadima. See oli eriti raske töö. Naisi määrati linna pesumajasse kommuuna ametnikkude pesu pesema. Ka kommuuna tööruumide pörandaid pidid nad pesema. Raske kehalise tööga mitte harjunud proviisori proua O. Mägi, kes mitmed kümneid pange vett pidi ühe korraga ülespumpama, jäi kohe peale esimest tööpäeva raske külmetuse tagajärjel tüüfusse haigeks ja pääsis väevu surmasuust. Raske kehalise töö peale määramisel polnud peapõhjuseks mitte vastava tööjõu puudus väljaspool, vaid raskel tööl pidi olema

„kasvatuslik“ tähtsus „valgekaartlaste“ naistele, kes peale muu oma silmaga pidid nägema kuivõrd kõrgem on kommuuna ametkonna toas tegelev lihtne väheharitud isik ülikooli lõpetanud proviisorist.

Näljasurmad pantvangide seas.

Kuude kaupa varem juba vangis näljatoidu peal olnud pantvangid, hakkasid Luugas sundtööd tehes kehaliselt kiiresti alla minema. Mitmel algas jalgade paistetus. Kuna saapad enam hästi jalga ei läinud, siis kanti toas kalosse. Ööseks tõstsid nad jalad puupaku peale, et veri jalgadest tagasi voolaks. Pikaldast näljasurma käiku nägin Luugas kahel kaasvangil. Nälgiv inimene teeb kaks järku läbi, enne kui ta siitilma valudest pääseb. Kõige pealt läheb ta pikkamööda õige kõhnaks ja kondiseks. Kerkivad esile rinna, õla ja küljekondid. Siit peale algab keha üldpaistetus, mida suur vedeliku joomine nähtavasti edendab. Vedelikku, teevett, jõid vangid selleks, et näljatunnet kõhus vaigistada. Paistetus algab labajalast ja tõuseb hiljem põlvini. Samal ajal tursub üles ka nägu. Vangid nimetasid seda nähet „priskeks minemiseks“. Nüüd tuleb uus, suurem kõhnaks jäämine, mis niikaugemale läheb, et täitsa selgesti eraldi näha olid kodar- ja küünarluud. Silmad lähevad lõpuks tuhmiks, vang käies tuigerdab ehk ei suuda enam üldse käia. Ühel õhtul heidab ta narile, kust hommikul enam üles ei tõuse. Nii kadusid Luugas meie seast Narva-Jõesuu endine hotellipidaja Luts ja Rakvere ümbrusest pärit Liima. Liima naaber naridel ei teadnud tema surmast enne kui hommikul meest liikumatult leidis lamamas.

Punaste laipu lahinguväljal Tapa juures jaanuaris 1919. a.

Kui vangid toidu puuduse peale kommuunavalitsusele kaebasid, vastati lühidalt, et meie ei saa ise ka rohkem. Kuna juba järgmine kolmas surmakandidaat, Narva jaama raudteetööline Mehrbach priskuse ajajärgus oli ja segaste silmadega ringi käis, siis lootime, et vahest tööliste ja talupoegade kommuuna sellele töölistele halastab ja tema toidu hulka suurendab. Kirjutasin Mehrbach'ile palvekirja. Kommunaalt vastust ei saanud. Oleks Mehrbach edasi Luugasse jäänud, oleks ta omad elupäevad seal kindlasti lõpetanud, kuid Judenitši pealetung Peterburile, ajas Eesti Kommuuna Luugast välja. Koliti üle Staraja-Russasse ja seal halastas Mehrbach'ile Vene sõjaväe velsker, kes ta mahutas sõjaväe haiglasse. Haiglas saadud 1½ naela leiba päevas, tõid mehele ilma miski rohuta elu tagasi. Kuid haiglast vabanedes toodi ta uuesti Eesti Kommuuna kontsentratsioonilaagrisse, kus vana häda uuesti algas. Kui detsembri kuul 1919, pantvangid Eestisse välja vahetati, suri Mehrbach siiski mõni nädal hiljem Narvas.

Pantvangide toidumoon sel ajal oli pool naela leiba päevas, veerandnaela tangu ja 3 solotnikku suhkrut. Näljased inimesed sõid saadud pool naela leiba kohe hommikuse tee kõrvale ära ja olid siis päev läbi söömata. Vähesed suurema meelekindlusega isikud jagasid pool naela kolmeks osaks ja sõid seda lõunaks ja õhtuks. Ja selle toidu eest pidid vangid Luugas veel 8 tundi tööd tegema. See nälginud inimeste armutu kurnamine on Eesti Töörahva Kommuuna põlastavam tegu.

Minul isiklikult oli elu teistega võrreldes kergem, kuna minul omaksed asusid Peterburis, kust mulle aeg-ajalt toitu järele saadeti. Raha selleks saadi minule edasimakstavast palgast. Segaste aegade iseloomustamiseks olgu öeldud, et olin tol korral Psüho-Neuroloogia Instituudis keemia laboratooriumis assistendiks. Kui mind arreteriti, tegid kolleegid-laborandid minu töö ära, mida tol ajal just palju ei olnud. Mina sain kord oma õele üleanda volituse palga vastuvõtuks instituudist ja selle volituse põhjal maksetigi palka edasi. Nii istusin ma kuude kaupa kinni ja samal ajal läks palk edasi. Ülesandjat ei olnud,

sest pea kõik ametnikud instituudis olid enamlaste vastased.

Mind isiklikult ja Otto Mägi't vabastati kehalikust tööst. Vastava palve peale anti minule võimalus kirjalikke töid teha ja vanglas Luugas ja Staraja-Russas kirjutasin raamatu Galileo Galilei üle, mis hiljem trükiti Eestis.

Askeldus toiduportsjoni ümber.

Vangidele väljaantava leiva vastuvõtmiseks ja keedetava supi järele valvamiseks valiti vangide keskel vangide vanem. Sellele anti õigus vahisõduri saatel käia turul vangidele toitu juurde ostmas, kel selleks leidus raha. Vanem sundtöödel ei käinud. Lõunaks ja õhtuks sai ta vangide poolt lisatoiduks oma töö eest kulbitäie suppi ja nimelt põhjast paksemat. Kes ühel päeval oli esimeseks, pidi järgmisel päeval juba viimane olema, sest esimesed said üldkatlast vähe paksemat suppi. O. Mägi't vanemaks ei tahetud lasta, sest temal oli abikaasa seal ja kardeti, et Mägi võiks temale katlast paksemat suppi anda. Kõigi peale kokku hommikul väljaantav leib kaaluti üksiktükkideks. Kogu vangide pere vaatas leiva lahtilõikamist kui püha toimingut pealt, et kusagile leiva raasu ei kuuku kõrvale.

Ka lõikamise juures tekkinud väiksed raasukesed korjas vanem kokku. Üksikud tükid kaaluti omatehtud kaalul üheraskusteks, kuid siis pandi nad veelgi ritta ja igaüks sai omale numbri peale. Algas loterii. Ihaldatud tükiks oli kannikatükk, mis närides kauem vastu pidas ja millel paksem koorik oli.

Kui praegu, 20 aastat hiljel, neid omal ajal üleskirjutatud mälestusi lugeda, siis näib kõik see jagamise käik veider, arusaamatu ja tühine olevat, kuid peab meeles pidama, et tol ajal leivaraasude lugejad olid nälgijad, kellest mõnel surmatund kuigi kaugel polnud.

Vangilaagri ülem — varastet asjade omanik.

Luuga koonduslaagrisse toodi ka Nikolai Päts'i proua ja see leidis laagriülema toast oma vooditeki ja veel mõne asja, mis nende korterist Võrumaalt pärit olid.

Kommuuna tegelased olid neid läbiotsimisel omale „sissevehkinud“. Kaks proua Pätsi väikest last mahutati kommuuna juhtide poolt kusagile Gatšina äärsesse ühiskonnasusse, et neist kasvaks õiged kodanikud, nagu omal ajal Louis XVI poeg kingsepa kasvatada anti, et kuningapojast kasvaks ühiskonnale kasulik liige.

Veški lahing 25. juulil 1919. a.

Res.-kapten A. Brakel.

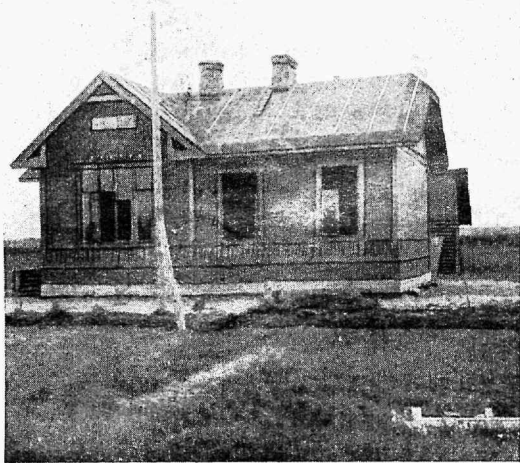
Juba teist päeva seisab Soomusrong „Kapten Irv“ Porhovi sihis, umbes 8 versta kaugusel Karamoševo jaamast. 24. juulil tulime Pihkvast, et äravahetada 5-dat soomusrongi. Kaks versta eelpool asetsevas Polja külas on rongi valvetõkke asukoht, rongiga külale läheneda ei saa, sest eespool on raudtee täiesti noolsirge ja lage, ning ees valvavad kaks punaste soomusrongi. Ka on punased raudtee ümbrusse koondanud mitu raskepatareid, millised aeg-ajalt, justkui unest ärgates, saavad raskeid mürske.

Nr. 5 vahetamisel pidin 3. dessantrooduga äravahetama ka valvetõkke Polja külas. Tuli liikuda meestega versta kaks piki raudteed võsastiku varjus ja siis tõusta mäekünkale, kus asetseb ka Polja küla.

Külalt avaneb suurepäraline vaade vaenlase suunas: küla on õige kõrge künka tipul, ees lage maa, kaetud võsastikuga, ning kõige selle vahelt kaob kusagile kaugusse noolsirge raudtee. Kaugel eemal on näha rongi suitsu — nähtavasti punaste soomusrongide oma, kuid see

on niikaugel, et silm vaevalt seletab. Vasakul nähtub ühe versta kaugusel õige suur Võstavka küla, mille on enda alla võtnud Soomusrongide Diviisi Tagavarapataljon, ning paremal paistab ka väike Podberesje külake, kus asetseb üks 6. jal. polgu osa. Nii et kõik on nähtav nagu peapesal, ainult silmad lahti ja valva. Polja küla hommikupoolsel serval on ka kaevikud valvetõkke jaoks, on isegi varjend, kuhu pommitamisel võib peitu pugeda. Ja seda pommirahet, mis Polja külale saadetakse, on õige ohtrasti.

Isegi küla elanikud on selle alalise pommitamisega harjunud ja selle algades kaovad kohe enda primitiivsetesse varjendisse — kartulikoobastesse, et pommitamise lakkamisel sealt jälle välja ronida ja piibunosu hambus emmast suvisel päikesepaistel edasi soendada. Rongiga on meil alaline telefoniside, igast vaenlase liikumisest peame kohe teada andma. Ka asub Polja külas meie suurtükiväe vaatepunkt, kellelega siis ühiselt vaenlase tegevuse järele valvame. Aeg möödub ühetooniliselt, saab vestelda

Veški jaamahoone, Porhovi lähedal, kaugemaid punkte, milleni tungisid meie soomusrongid.

külaelanikega, iseäranis jutukas on üks vanake, kellel juba tema enda üteluse järgi olla 106 aastat turjal. Istub maja esisel piibunosu suus ja jutustab aga möödunud parematest aegadest. Ootamatult on vaatlejad märganud vaenlase kolonnide liikumist kaugel Podberesje küla ees ja peagi mürtsuvad meie patareid. Samm-sammult liigub meie tõkketuli vaenlase kolonnidele lähemale ja on näha meie mürskude lõhkemist kesk vaenlasi. On näha laiailjooksvaid punasõdureid ja varsti vajub see laiailpeketud massina kabu-hirmus tulnud teed tagasi. Sel päeval vaenlane enam katset ei tee jalaväe pealetungiga, kuid seda vihasemalt algab oma tegevust vaenlase suurtükivägi — tundide viisi pommitatakse Polja küla, kuid nimetamisväärt tagajärjeta. Öö möödub vaikselt, kuid seda suuremal valveolekul ja varsti koidabki taevaserv. 25. juulil kell 12 tuleb mind vahetama ltn. V. Arak 2. dessantrooduga, ja varsti liiguvad väsinud mehed tagasi rongile.

Rong seisab endisel kohal raudteekäänaku taga, mehed on rongilt väljunud ja päikesepaistel keeb äge jalgpalli lahing. Osa mitterängijaid on roninud raudtee ääres asetsevate liiprivirnade otsa, ning ergutavad sealt metsiku kisaga mängijaid, Ilm on kuum. Vaevalt rongile jõudnud, rubastan ennast kohe üleliigsest rõivastusest, ja varsti jooksen teistega seltsis palli järele, ainsa rõivana ainult sportpüksid ja jalas ingliskandid. Peagi vaibub aga jalgpalli mäng, sest selle kohutava kuumusega ei ole jaksu kaua palli järgi joosta. Lagedale tuuakse pillid — paar gitarra ja mandoliinid. Rongi ülem ltn. E. Neps juhatab orkestrit, mängides ise gitarra, ja peagi on kogu rongi meeskond koos, nautides pillilugusid. Üks meestest käib mütsiga ringi, kogudes orkestri täiendamiseks raha. Peagi on müt-

si kogunud igatsugu raha: eesti, tsaari, kerenski, üldse mis tollal liikumas oli. Otsustatakse selle rahaga Pihkvas orkestrit täiendada mõne uue pilliga.

Peagi annab ennast aga tunda öösine ülevalolek valvetökkes ja varsti magan kõige õiglase mat und. Kuid ei ole seda und kauaks, sest algas Veški lahing.

Vaevalt pool tundi maganud, äratab mind üks sõdureist ägeda raputamisega: „Komandant sõitis rongi löögiosaga ette ja käskis Teile öelda, et jäete staabiosal tema asemele! Vaenlased pommitavad ägedasti staabi osa, ja rong tuleks veidi tagasi tõmmata.“ Hetkega olin väljas ja silmapilk oli käsk antud staabiosa tagasitõmbamiseks. Staabiosa ees otse kees maa vaenlase mürskude lõhkemisest, eemal oli näha liikumas vaenlase poole meie löögiosa, aegajalt välja lastes 3“ mürske. Ruttu binoklit tuues, ronisin vaguni katusele, et paremini jälgida meie löögiosa tegevust. Varsti oli meie löögiosa raudtee sirgel osal ja vaenlasele selgesti nähtav. Kohe kandus ka vaenlase suurtükitali staabi osalt löögiosale ja eemalt kaugelt oli nähtav liginevate rongide suits — liginesid vaenlase kaks soomusrongi. Kohe algas ka äge kahevõitlus meie rongi ja vaenlase soomusrongide vahel — kummaltki küljel pommitas meie rongi üks vaenlase patareid, kuna otse ees teda ägeda suurtükitaliga vastu võtsid vaenlase soomusrongid. Oli näha vaenlase mürskude lõhkemist otse rongi lähedal, kuid raudse järjekindlusega liikus rong edasi, osavasti manööverdades vaenlase tule all, — kord edasiliikudes, kord jälle tagasitõmbudes. Meie 3“ „Pisuhänd“ saatis järjekindlalt oma mürske vaenlase suunas, kui järsku kaks vaenlase 6“ kukkusid just rongi taha kesk raudteed ja roobaste asemel mustas kohutav trehter. Rongi pidurdada nii järsku oli võimata, ja eemalt oli näha, kui tagumised vagunid ükshaaval trehtreisse kadusid. Kõige esimesena kadus robastelt 3“ seniit-suurtüki platvorm, sellele järgnes kohe kuulipildujate vagun ja kõige selle otsa veduri taga olev dessantvagun. Nagu imekombel jäi vedur just augu äärele peatama. Kuna löögiosal oli ainult üks induktor signaalide andmiseks vedurile, mis asus esimesel suurtükplatvormil, et saanud seda tagasilikumisel kohe rutuga taha viia.

Ei või enam eemalt pealtvaatajaks jääda ja kohe liigub staabiosa purustatud löögiosale järele. Ja siis algab põrgu — vaenlane avab kõigest oma patareidest ägeda tule paigalseisvale löögiosale. Jättes staabiosa veidi eemale seisma, jooksen roobastelt jooksnud vagunite juure ja jõuan parajasti kohale, kui haagitakse auku jooksnud dessantvaguni küljest vedurit lahti. Lakkamatult sajab ümbrusse vaenlase mürske; maa otse väriseb. Hüppan ühest granaaditreht-

rist teise, kuni viimaks vedur on lahtihaagitud. Teen korralduse, et staabiosa kohe sõidaks tagasi hädaohutusse kohta raudtee käänaku taga ja et kohe loodaks side Soomusrongide Diviisi Staabiga Pihkvas remontrongi väljasaatmiseks. Juba algab löögiosa järelejäänud osa liikumist vaenlase poole. Ja ei ole ka muud valikut, sest tagasiminekut enam ei ole. Hüppan veduri ees asetsevale dessantvagunisse ja vaenlase kohutava pommirahe all läheb sõit edasi. Meie ainus 3" „Pisuhänd“ töötab lakkamatult — rong aina väriseb, mürsk järgneb mürsule. Meile vastu liiguvad kaugelt eemalt vaenlase kaks soomusrongi. Veški pooljaama juures on mõned roopad lahtikangutatud, kuid kiiresti on ka need kohal ja rong tormab jälle edasi.

Korraga hakkasid tööle rongi kuulipildujad ja viivu aja pärast jäi rong seisma. Kargan vagunist välja, minuga ühes mõned sõdurid ja silmüle avaneb õige isäralik pilt. Paremal raudteest on end kaevanud terve pikk ahelik punaseid — on kõik peadpidi roninud oma aukudesse, ainult jalad paistavad. Rongist eespool olevad katsuvad põgeneda läbi võsastiku, mis on jooksivaid kogusid täis. Kuid juba kargatavad meie patarei ülema al.-polk. Troitski käsul neile järele kartetsid ja kohe on näha kõikjal purustatud inimkehi. Varsti liigub rong edasi järele taganevatele punaste soomusrongidele. Jäme 4—5 mehega, kes veel pealegi poolpaljad, sest jalas peale lühikeste pükste pole midagi, maha ja juba jooksevad mehed piki raudtee muldkeha olevaid aukusi koleda kisaga: „Võhodi! Ruuki verh!“ (Välja! Käed üles!) Sekka kostab ka vahel: „Stoi! Ruuki verh!“ (Seisa! Käed üles!). Varsti oleme ümbritsetud punaväelaste jõugust, kes kõik käsa üleval hoiavad. Ei jõua neid järsku lugedagi, nii palju on neid. Suuremal osal on käes püssid ja juba kostavadki küsimused: „Kuhu püss panna?“ Käratan peale, et „Lao hunnikusse“ — ja kohe tõuseb minu kõrvale aukartustäratav püsside virn. Kuid siis hakkab meile lähenema vaenlase patarei tuli ja tuleb hakata mõtlema, kuhu selle karjaga minna. Korraldan mehed ridade, asun ise ette, taga liiguvad poolpaljad soomusronglased püssidega, ja nii läheb teekond lahti Polja küla poole, meie valvetõkke. Varsti oleme ka vaenlase suurtükivälja piirkonnast väljas ja siis teen ka väikse ülelugemise vangidest. On täpselt 117 meest.

Kõik ärakohkunud ja hirmunud nägudega, nähtavasti ei oska nad veel endile sündinust anda aru. Polja külast on meid varsti märgatud, ja vastu liiguvad valvetõkke mehed. Seda naerumis siis oli — sest oli ka tõesti pilt, mille üle võis naerda. 4—5 poolpaljast meest ja nende vahel 117 kohkunud näoga venelast. Valvetõkkes asetsev 2. dessantrood ltn. V. Arak'i juhatusel hakkas kohe ahelikus liikuma Veški jaama suunas, et edasitungivale rongile järele jõuda, kuna vangidega liikusin edasi, et neid toimetada rongi staabiosale. Staabiosa juures sai neile korraldatud korralik järelevaatus, ka said eraldatud teistest kommunistid — punakomissarid, keda oli kolm, vangide eneste andmeil. Vangid olid kõik venelased, peale ühe, üliõpilase-eestlase M. L. Oli punaväe 6. kütiväe polgu osa, kõik Petrogradist mobiliseeritud. Vangilangenud eestlane — üliõpilane M. L. kirjeldab seda vangilangemist hiljem järgmiselt:

„Kell oli 4. Raudtee pealt pahemat kätt paistis rongi suits, oli kuulda kaugelt rongi sõitu ja varsti oli juba soomusrong selgesti näha. Meie koobastes sündis midagi hirmsat: mehed kaotasid pea, kes nuttis, kes jooksis äritatult ilma ühegi sihita edasi-tagasi; mõned katsusid parema tiiva poole jooksta... Kisendasin oma naabritele, et nad kohale jääksid, sest asjad lähevad hästi; et nad aukudesse roniksid, kuna kuulid lendasid kui pöörased mesilased risti-rästi. Soomusrong ligines; maa värises tunduvalt, rong võis vast mõnikümmend sammu meist eemal olla.

Korraga jäi rong seisma, parajasti minu augu kohal. Kaks põrgulikku pauku käisid üksteise järele, panid kõrvad lukku, muld lendas augu laelt kuklasse. Ja just nagu läbi une, kusagilt

25. juulil 1919. a. Veški lahingus, Porhovi lähedal, Soomusrong „Kaptan Irve“ poolt vangivõetud punaväelased, tooduna rongil Pihkva jaama.

Soomusrong „Kapten Irv“ meeskond kevadel 1919. a.

pea kohast kõlab: „Võhodi, ruki verh! Stoi, ruki verh!“ Kargasin august välja, vaatan ja ei saa alguses midagi aru, muud kui seisan suu lahti, käed püsti: neli-viis poolpaljast meest, ainult pükste väel, kargavad rongilt maha raudtee kaldale meie ette — püssid otse meie poole! Üks sõimab „kuradit“ ja kisendab eesti keeles teisele: „Anna tuld paremale poole, vaat‘ jooksevad“. Meie ees seisab soomustatud vedur ja paar vagunit ja suurte tähtedega on märgitud: „Pisuhänd“. Jumal tänatud, kukkusin nähtavasti oma meeste juure. Need 4—5 poolpaljast sõdurit võtsid meid vangi — 117 „vahvat“ enamlaste sõjameest.

Enamlaste patareist nähti ära, et meie üle läksime ilma vastupanemata ja kohe hakati meid suurtükkidest laskma... Meie palusime Eesti sõjamehi meid teine poole raudteed üle viia ja sealt jooksime terve koguga Polja küla poole, kõik tee enamlaste suurtükkide ja kuulipildujate tule all; kuid ükski meist ei saanud haavata ega surma. (Kuulipilduja tuld küll ei olnud, sest punaste ahelikuga kaasasolevad kaks kuulipildujat olid juba meie poolt äravõetud. A. B.).

Meie „seltsimeeste“ nägudel paistis rõõm, argtus, hirm ja lootus. Kui meid küla taha seisma pandi ja üle kuulama hakati, hakkasid mõned tõsiselt kartma, et nüüd lastakse maha. Neid rahustati. Meie kommunistid, neid oli 3 meie seas, ruttasid oma punaseid märke mütsi eest ära võtma, partei tunnustusi puruks kiskuma, palusid neid mitte välja anda ja tundsid ennast väga õnnetatult... Uhked, julged ja ninakad olid nemad kasarmutes kõikide teiste vastu, nüüd valdas neid aga kange hirm, kuid nende päevad olid loetud: nad lasti maha, kuna meid rongile viidi.“

Selle ajaga, kui meie vangidega askeldame, arenes meie löögiosal lahing vaenlase soomusrongidega ja kõige aja meie õnnetähe all. Meie 3” „Pisuhänd“ al-polk. Troitski osaval juhatusel teeb ennastalgavat tööd ja peagi saavad vaenlase soomusrongid paar kardetavat tabamust. Vahe

meie ja vaenlase soomusrongide vahel on õige väike — kõike võib jälgida palja silmaga. Üks meie 3” mürsk tabab vaenlase vedurit — lendavad laiali puuhalud ja inimkehad ning siis ei suuda vaenlane enam vastu panna — aurupilvesse mattununa algab vaenlase soomusrongide kabuhirmus taganemine. Meie rong jälitab vaenlast kuni Lokoši küalani, teda kõige aja pidades marutule all, kuid peagi tuleb loobuda sellest, sest kohutava mürinaga lendab õhku vaenlase poolt lastuna Lokoši küla taga jooksva jõekese sild. Vaenlane ei suutnud meie marulist pealtingi välja kannatada ja põgenes, enda järel silda purustades.

Veški lahing on võidetud. Olime Soomusrong „Kapten Irv“ ajalukku kirjutanud jälle ühe hiilgava lehekülje. Olime edasi tunginud üle 8 versta ja vastavalt sellele liikusid edasi ka meie paremal ja vasakul asetsevad jalaväeosad. Piki raudteed ltn. V. Arah'i juhatusel eesliikvatele 2. dessantroodule järgnesid kohe dessantpataljoni ülejäänud osad ltn. E. Susi juhatusel, et võtta oma alla Lokoši küla. Varsti oli ka Lokoši küla vaenlastest puhastatud, küla vaenlase poole otsa paigutati valvetõkke, ja siis võis viimaks hakata ka enda kaotusi jälgima. Veški pooljaama läheduses raudteerööpmeilt väljajooksnud kolme vaguni ümbruses oli maa vaenlase granaatidest otse ülesse kiintud, kuid ükski granaat ei olnud tabanud. Veški pooljaam oli tühi, punaste poolt ärariüüstatud — isegi ukсед ja aknad olid äraviidud. Üks pooljaama läheduses asetsev raudteesillake oli mineeritud, ltn. E. Neps tõi selle alt välja üle puuda lõhkeainet. Roopale asetatud kapsel oli nähtavasti mahapõrunud ja meie rong oli sõitnud suure kiiruga üle mineeritud silla. Jaama läheduses võsastikus leidsid mehed ühe meie jalaväeosa luuraja metsikult purustatud laiba, kelle rinnale oli kinnitatud sedel: „Mina, komissar (järgnes nimi), tapsin isiklikult selle valgekaartilase“. Ja meie poolt vangivõetud punakomissaridest kandis üks just sama nime.

Kohe tehti ka korraldus punaste vangilangemise kohalt „soomuse“ äratoomiseks. Meenub üks koomiline pilt sellest „soomuse“ äratoomisest: tehnikakomando lühidakasvuline sõdur Treier oli endale „soomustanud“ sarnase kandami seljakotte, et liikus ägades selle ränka koorma all. Mees higistas, aga maha ühtegi ei raatsinud jätta, sest kohe oleks see kadunud. Peagi oli ltn. O. Kurvits'a korraldusel vaenlase poolt mahajäetud varustus rongile toimetatud ja algas kiire töö: — tuli roobastelt jooksnud vagunid jälle ülesse tõsta ja raudtee seada korda. Remont-

rong Pihkvast ei olnud veel kohale jõudnud, tööle asuti oma jõuga. Remontrongi kohale jõudes olid juba kõik vagunid roobastel, jäi ainult mõni üksik roobas kohale panna. 26. juulil kell ½4 olid kõik vagunid roobastel ja raudtee tüüsti korras. Meid vahetama oli saadetud Pihkvast Soomusrong nr. 5, kes ka positsiooni Lokoši küla juures üle võttis. Raudtee äärne punaste vangilangemise koht pakkus õige rusuvat pilti — meie suurtükitali oli teinud õige põhjaliku töö — maas oli üle 20 purustatud vaenlase laiba. Meie kaotused selles lahingus olid ainult kolm kergesti haavatud sõdurit: 3. dessantroodust kapral J. Lõunat ja rms. M. Lind ning 2. roodust rms. A. Ever. 25. juulil vastu õhtu on vaenlase soomusrongid saadud hoopidest veidi toibunud, ning ilmuvad uuesti purustatud silla taha Lokoši külla alla, võttes ägeda kuulipilduja- ja suurtükitali alla meie valvetõke Lokoši külas. Kuid kohe on ka platsis al.-polk. Troitski „Pisuhännaga“. Vaenlase soomusrong saab jällegi ühe „pirni“

pihta ja kaob juba lõplikult, silla ja raudtee juures enne veel põhjaliku purustustöö tehes. Meie „Pisuhänd“ oli selles lahingus paari tunni jooksul väljalasknud üle 200 granaadi, suurtüki raud olnud nii tuline, et sõrme pole võinud panna ligi, aga vastu ta pidas ja meid aitas hädast välja.

26. juuli hommikul alustasime sõitu Pihkva poole. Vangid paigutati kahele lahtisele platvormile, kummagil platvormil üks püssimees valvas.

Pihkvas ootab rongi meeskonda ees meeldiv üllatus: oodatakse iga minut Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoneri saabumist. Varsti saadaksegi korraldus mehed kell 12 päeval Pihkva jaama ette rivistada. Peagi on mehed rivistatud. Saabub Ülemjuhataja. „Soomusrong „Kapten Irv“ kangelased, soovin teile õnne teie eilase hiilgava võidu puhul!“ Need olid sõnad, mis mehi õhutasid uutele kangelastegudele.

Ruhjas 3. veebruaril 1919.

Van.-allohv. N. Nurm'e mälestusi.

S. Bauman.

Punavägi on meie riigi piiridest välja löödud Idvani. Mitu kuud järjesti on möödunud ägedais lahinguis. Mehed on püssidega nagu ühte kasvanud. On esimesed pakased veebruari päevad. Lõunarinne on vaikne, nagu tõmmates hinge pärast ägedat „tuleproovi“. Mitu päeva enam pole kuulnud püsside vihast, haukuvat täinat, ega näinud surnuid. Paukutega harjunud kõrva dele vaikus tundub kuidagi imelikuna.

Õösel säravad heledad tähed taevast, päeval nagu hõõguks päikene pakast. Lumi täntsub läikivais kristalles, nagu kallihinnaline luksusvaip, mis laotatud sõja tallermaale. Siis mõne päeva vaikususe järele kuulduv jälle üksikuid püssipauke, teravate plaksatustega, lõikudes külma õhku. Vasakul ja paremal rindetiival liigutakse edasitagasi, vasakule ja paremale, ja siis — jälle vaikus...

Meie 6. polgu 3. rood „mõnuleb“ Virkino mõisa härrasmajas, mööblitükidel, mis veel punastest säilinud. Imelikult on jäänud terveks mõni sametpolstriga tool, neid kasutame vaheldamisi, lastes toolivedrudel loiuks oma sõduri väsimusega immutatud liikmed. Vaibad läikival parkettpõrandal on muutunud mingiks porisegaseks massiks sõdurite saapataldade all, seinaportalidest on tüki löödud välja, madonnapildil silmad

püssitääkidega torgatud välja. Äga see kõik on harilik ja paljunähtud kõigis mõisais ja meil on siin veel mugav küllalt. Väike tulevahetus hakkab korduma igapäev. See on nagu eelroog. Korraldame omalt poolt ka luureretke ja meile vastatakse samaga. Siis kujuneb välja justkui kindel nädalakava. Äripäevil ollakse loid, kuid pühapäevad kujunevad tegevusohtraiks. Igal pühapäeva hommikul vaenlane teeb meile varahommikuse „visiidi“.

Pealetung algab kohe pärast südaööd ja „kiriku“ ajaks oleme jälle igaüks omas pelgupaigas. Oleme sellega juba harjunud. Korraldame endid valmis juba laupäeva õhtuil. Niipea kui aeg jõuab uue päeva alg-tunnini, kuuleme valvepostide hoiatavaid pauke. Pealetungid korduvad sama täpselt, kui iga kuue äripäeva järgi saabub pühapäev.

Mehed on juba kaunisti puhanud ja, et tegevus on loid, tekkivad mõtted väikeste lõbustuste korraldamisest. Mõisateenijate elamud on lähedal, argu näitsikuid vilksatub majade vahel, meeste pilgud kisuvad vägisi sinnapoole. Kuuldus, et kusagil olevat müüa „lõõts“, virgutab veelgi. Minnaksegi lõõtsa ostma. Taluni, kus pidada olema see müüa, on tublisti kilomeeter. Kaks meest roodust võtavadki suuna sinnapoole

pakasel reedeõhtul. Kuuleme veel ainult kaugenevat saapataldade kriuksumist külmanud teel. Hakkame siis ootama meeste tagasisaabumist lõõtsaga, et saaks meegi jalga keerutada, kas või mees mehega.

Tunnid mööduvad. Ootame. Mehi ei tule. Ootame veel. Aeg on üle kesköö. Mehi ei tule ikkagi veel. Mingi rahutu aimdus hakkab näpistama mu südant. Tõmban selga poolkasuka ja surun mütsi pähe. Minuga seltsib veel paar kaaslast. Tee on klaasjääks külmanud. Valime suuna läbi metsatukka, kus on vähetallatud väike kõrvaltee, mis pöördub tallu, tehes ringi läbi väikse kuusiku. Külma öö poeb vägisi kasuka hõlmade vahele. Kiirustame sammu. Talu ukсед on suletud, ainustki tuld ei paista kusagilt ja keegi ei vasta me koputustele. Klopime hea veerandtunni uste ja akende taga, enne kui peremees pistab välja oma merelõvi-vurrudega pea kusagilt avast.

— „Kes te olete?“

— „Mis see teie asi on. Kus on kaks meest, kes siia tulid?“

— „Ah, neid otsite? Need olid küll siin.“ Peremees viivitab edasikõnelemisega.

— „Kus nad on siis nüüd?“

— „Vaadake, et oksas ei kõlgu!“

— „Kuule vana, mis jutt see on?“

— „See on jutt, et punased võtsid nad siin kinni ja viisid minema.“

Peremees paneb ukse hoolega kinni ega räägi enam midagi.

Pöördume tagasi mõisa. Ei tunnegi enam külma. Kilomeeter kaob nagu mõne sammuga. On selge, et punased meie meestelt välja pressivad täpse asetuse ja siis võime ataki oodata veel enne pühapäeva. Kuid mõisa tagasi jõudes leiame seal ees juba ühe „lõõtsamehe“. Nad olnud peremehega kaubaga peaaegu koos, kui silmanud punaväelasi majaõuel. Nad tormanud kohe uksest välja, tema pääsnudki ahelikust läbi, ent kaaslane komistanud uksepakule.

Ootame öö ja järgneva päeva, meest ei tule ega tulegi. Võime nüüd oodata rünnakut sama kindlalt kui uut päeva. Lauapäeva õhtul kõvendame valveposte, surume relvad kõvasti pihku, padrunite tagavarad ümber, kasukad selga ja ootame. See on 23. veebruari öö 1919. Külma kestab. Peame valveposte vahetama iga tunni tagant. Mehed tulevad kuuekaelused härmatanud, hõõruvad käsi ja suruvad endid kaminatule lähedale. Ainustki pauku pole kuulnud liinil sel ööl. Vaikus kruvib ikka rohkem ja rohkem meeste ergud pinevile. Suitsetame meeletult, paksude, siniste suitsupilvede

täites mõisasaali. Kogu oma elu kestel ma pole tunnud teist nii pikka ööd, kui tookord.

Idatäevasse tõmbub juba kollakaid jooni, mis muutuvad imelikult sakilisiks mõisa hoone purustatud aknaklaaside läbi. Ei oska enam arvata ega oletada kõige vähematki. Ootamine on raskem, kui ükski lahingukära. See jõuab juba üle haripunkti, kui väljas kärgatab kogupauk, nii jõuline, et säilinud aknaklaasid lendavad klirisedes põrandale laiali. Tormame akende juurde — park ja mõisaõu on täis punaväelasi! Neid on meist kaks korda enam, või rohkemgi veel. Sekundiks tardume oma paigale, siis tormame lõunapoolsete uste poole. Pealetungijad on tulistanud pisut enneaegselt. Nende lõunapoolne ahelik pole roomates jõudnud veel ukseni. See asjaolu määrab meie saatuse ja kogu lahingukäigu. Saame end trepile suruda, seal juba teame, mis meil igaühel tuleb teha. Surume end punaväelastele otse rinnaga vastu. Vaenlane taandub trepiastmeilt, mis jäävad vabaks, sinna tekkivad momentaalselt meie kaks kuulipildujat. Leitn. Tamm, meie 3. roodu ülem, veeb mõõgaga kui meeletu. Tulistamine on väga äge. Kuulipildujad meie selja taga tikivad nagu õmblusmasinad. On näha, kuidas punaväelaste read hõrenevad. Selline tempo on masinalegi talumatu, — üks kuulipilduja jääb äkki vait. Lukul on mingi rike. Üks kuulipildur roomab parandama, ent kuul läbib ta kolba, momendil kui pistab selle varjendi tagant välja. Mõnel meist on veel ainult üks padrun püssiraual, mõnel paar, kuid on ka neidki, kel pole enam ainustki padrunit. Kellel on paar, annab ühe teisele. Vähe aja pärast vaenlane hakkab taanduma. Surume veel ägedamini peale, kuigi pea tühja püssidega. Saame nad üle silla, mis ühendab mõisa alt läbi jooksva jõe kaldaid just härrastemaja vastas. Langenuid punaväelasi lebab mõisapargis kõikjal. Haarame neilt padrunid, mida on nende juures küllalt selles, et varustada uuesti tühje püsse.

Virikino mõisa väljadel kogunevad punaväelased uuesti. Külma aga on tõmmanud üle taeva laiad punased joad, kui võtame vastu uue pealetungi. See on aga vaid nõrk katse. Paugud hõrenevad seda enam, mida punasemaks muutub taevast. Silm tabab tagasisaavadates õudselts haarava pildi, — mõisa park on täis surnuid ja oigavaid sõdureid; verrega segitatatud valge lumi ja punane taevast selle kohal, nagu mõnel kuulsal sõjamaalil. Punaväelased taanduvad üle mõisa väljade. Ajame neid Idvani taga. Käime kord mõisahooneski, ehkki seal pole enam midagi võtta.

Keskpäev puistab murduvaid päiksekiiri nagu kristalli lumele kui jõuame tagasi Virkinosse. Ilus valge luksusvaip on määrdunud verega ja tallatud. Longime üle lume, ja alles nüüd hakkame tundma, et see oli ülepingutatud tahe, mis jõudis tagasilüüa sellise punaväelaste jõugu. Talu, kus käidi lõõtsa ostmas, on suletud. Jänu põletab meestel kurku, aga keegi ei ava ust ega anna meile ämbrit. Mu kaaslane tõstab juba püssipära, et virutada aknasse, kui melrovi vurrudega peremees ilmub trepile.

— „Ämbrit, meestel on jänu!”

— „Ei ole.”

— „Või ei ole! Ma sulle...” Seekord mu kaaslane pöörab täägi ettepoole.

Peremees kaob ja tuleb minuti pärast ämbriga tagasi, viskab selle kolksatades kaevupingile ja läheb majja tagasi. Talu-

mees on silmatorkavalt punameelne. Oleme siiski liiga väsinud selleks, et talle õpetada eestimeelsust.

Virkinos selgub, kuidas punaväelased meile nii ootamata kaela kukkusid. Vangilangenud „lõõtsamehelt”, nagu arvasime, on väljapressitud me täpne seisukoht. Kogu punaväeosa on roomanud mõisa alla, nii ära lõigates eelpostid. Siis tormati meile peale. Samasugune lugu on leidnud aset Ruhjas, kust palusime abi. Nüüd alles saame teada, miks seda ei tulnud.

Sumuid mõisapargis on nii tihedalt, et on raske hoonesse pääseda neid puudutamata. Teiste hulgas lebab nooruke puna-halastajaõde, valge õerätik ära libisenud, suunurgas verenire.

Laskume uuesti loidena pehmeile toolele. Puuduvad 2 meest.

Eesti iseseisvuse võitlusajastu (1917.-1920.) kronoloogiat septembris.

1917. a.

1. sept. Maanõukogu valib väikerahvaste kongressile Kiievis oma esindajateks J. Tõnisson'i, A. Piip'i, J. Kärner'i K. Ast'i, O. Strandman'i. — Baltimore laevastiku komissar Onipko telegramm, Kerenskile kubermanguvalitsuse Maapäevale ülendmise kohta.
- (1) „ Ülemkomitee esindajad Põhja rinde ülema juures Pihkvas paluvad 2. Eesti Polku formeerida Tallinnas ja Eesti Tagavarapataljoni Tartus.
7. „ 118. jal. diviisi brigaadiülem kindral Martõnov Rakveres 1. Eesti Polku revideerimas. — Polgu paraad.
8. „ 1. Eesti Polk saab Põhja rinde ülevalt käsu asuda Põhja rindele, Volmari piirkonda. — Põhja rinde tagavaravägede ülem telegrafeerib Sõjavägede Ülemjuhataja Staapi, et on võimalik alata Eesti Tagavarapataljoni ja 2. Eesti Polgu formeerimist ja palub sellele kavatsusele kinnitust.
9. „ Tartu ülikooli rektor saab ülikooli evakueerimise loa; Eesti Liit ja kubermangu komissar protesteerivad ülikooli evakueerimise vastu. Maapäeva juhatus delegerib demokraatlikule nõupidamisele, Peterburis, 14. kuni 25. sept., J. Tõnisson'i, J. Vilms'i, A. Kask'i, H. Reiman'i ja V. Maasik'u.
11. „ Sõjavägede Ülemjuhataja Staabi ülem Kortazzi vastab Põhja rinde tagavaravägede ülemale, et Sõjavägede Ülemjuhataja on nõus Eesti Tagavarapataljoni ja 2. Eesti Polgu formeerimisega.
12. „ Käsk evakueerida Tartu Ülikooli Voroneži.
13. „ Vene Ajutine Valitsus annab loa emakeele õppekeelena tarvituselevõtuks eesti koolides.
13. sept. Tallinna Nõukogu ettepanek J. Poskale vene sõdurite omavolitegusid lahendada kokkuleppe teel. — Tallinna lehtedes üleskutse linna omakaitse asutamiseks.
13. „ 118. jal. diviisi ülem avaldab päevakäsu kindral Martõnovi kiitva otsuse 1. Eesti Polgu kohta.
- 8.—15. „ Vähemusrahvaste kongress Kiievis.
18. „ Tallinna „Omakaitse“ asutamine.
19. „ 1. Eesti Polk lahkub Rakverest Volmari piirkonda.
22. „ Kubermangu komissar evakueerimise Eestimaa! seisma pannud.
24. „ Põhja rinde ülem kindral Tšeremissov annab päevakäsu, milles käseb määrastel eesti rahvusväeosadesse nõutada Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee nõusoleku.
24. „ Põhja rinde ülem käseb formeerida Tartus Eesti Tagavarapataljoni — 8-roodulises koosseisus.
24. „ Põhja rinde ülema luba 2. Eesti Polgu formeerimiseks.
25. „ Maapäeva istungjärgul teevad enamlased ettepaneku Maapäeva laialisaatmiseks.
- 25.—28. „ Põhja rinde vähemusrahvaste sõjaväeliste organisatsioonide konverents Pihkvas, millest võtab osa Ülemkomitee esindaja.
26. „ Maapäeva otsus Eesti autonoomia seaduse väljatöötamise kohta.
27. „ Põhja rinde eesti sõjaväelaste organisatsioonide konverents Valgas.
29. „ Sakslaste dessant maandub Saaremaa põhjarannikul: Tagalas — peadessant, Pammanas — abidessant.
29. „ Sakslaste pettedessant Kihelkonna ja Sõrve poolsaare kohal.
29. „ Tagalahes maandunud Saksa väeosad vallutavad Kihelkonna.

29. sept. Orissaare sillaeelne positsioon sakslaste poolt vallutatud, kuid venelaste arvulise ülekaalu tõttu järgmisel päeval maha jäetud.

30. „ Saksa väed sunnivad Vene väed taanduma Mõnnuste-Kärjala positsioonidelt.

30. „ Kokkupõrked Saksa vägedega Kaarma, Meedla, Uduvere, Mustla, Kõljala piirkonnas.

1918. a.

10. „ Inglismaa lubab toetada Eesti enesemääramist.

24. „ Saksa keiser tunnistab Baltimaa iseseisvaks.

1919. a.

4. „ J. Poska vastus Tšitšerini rahuettepanekule.

5. „ Sõjav. Ülemjuhataja käseb asuda ohvitseridekogude moodustamisele.

5. „ Kuperjanovi partisanid asuvad puhkusele Võrru ja selle ümbrusse.

10. „ Esimese Balti konverentsi algus Riias.

11. „ Peipsi Laevastiku dessant Rudnitsal.

11. „ Rootsi de facto Eestile.

12. „ J. Poska Asutavas Kogus N.-Vene rahuettepanekust.

12. „ Peipsi Laevastiku dessant Putškoyal, Sosnitsal, Homutoval, Osotnol.

14. „ Balti konverentsi algus Tallinnas.

15.—17. „ Eesti-Läti-Leedu sotsialistide konverents Riias.

16. sept. 7. Jal.-polgu osad vallutavad Ršavki küla.

17.—18. „ Esimesed rahuläbirääkimised Pihkvas.

17. „ 2. Jal.-polgu osad vallutavad Katleši mõisa.

20. „ Rahvaerakondlased J. Poska ja J. Jaakson lahkuvad valitsusest.

21. „ Sädetelegraafi Valitsus antakse Inseneri Valitsuse alla ja nimetatakse Inseneriväe Valitsuse Sädetelegraafi Osakonnaks.

23. „ Lahingud pealetungiva vaenlasega Juškova-Andrenova joonel.

23. „ K. R. Pusta noot Pichonile rahu sõlmimise küsimuses.

25. „ 3. Jal. Diviisi alla kuuluvad kooliõpilaste roodud koondatakse üheks pataljoniiks.

29. „ Narva Kaitsepataljon formeeritakse ümber Viru Piirivalve Pataljoniiks, arvates 1. sept.

29. sept. — 1. okt. Balti pea- ja välisministrite konverents Tartus.

30. „ Kuperjanovi Part. Pataljon jõuab Irboskasse ja võtab positsioonid üle 5. Jal. polgult.

Oma asjus,

Käesoleva numbril ilmumine on viibinud toimetaja äraoleku tõttu. Lugejaid palutakse viivitust lahkesti vabandada.

Toimetus.

ÜHISELU TRÜKIKODA

on sisustatud mood-
sate töövahenditega
ja selle tõttu sammub
trükitööstuse esireas

ÜHISELU TRÜKIKODA

valmistab maitse-
kalt ja asjatundlikult
igasuguseid trükitöid

ÜHISELU TRÜKIKODA

asub TALLINNAS,
PIKK 42, TEL. 442-04